

- Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás, In Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Budapest, Akadémiai, 2003.
- Biczó Gábor: Megjegyzések Vetési László Szórványstratégia – nemzetstratégia c. tanulmányához, *Magyar Kisebbség*, 3. sz., 2000.
- Bodó Barna: Szórványnarratívák, in: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Budapest, Gondolat–MTAKI, 2005.
- Bodó Barna: Regionalitás, közösségépítés, szórványgondozás, in: *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás* (szerk.: Balogh Balázs, Bodó Barna, Ilyés Zoltán), Budapest, Lucidus Könyvkiadó, 2007.
- Bodó Barna: A szórványtól a nemzetig – és vissza, in: Bodó Barna (szerk.), *Nyelvi jogok, Inter-ferenciae Banaticae* sorozat – 3, Temesvár, Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, 2007.
- Csata Beáta: A romák száma nőtt, a magyaroké csökkent. *Székelyon*, 2011. november 14. (<http://www.szekelyhon.ro/aktualis/a-romak-szama-nott-a-magyaroke-csokkent>)
- Gordon, Milton: *Assimilation in American Life: the role of race, religion, and national origins*. New York, Oxford University Press, 1964.
- Göncz Lajos: A kisebbségi oktatás néhány kérdéséről a tannyelv tükrében, in Hódi Éva (szerk.): *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, 1998*, Ada, 1998.
- Halász Gábor: Az oktatási rendszer, Budapest, Műszaki Kiadó, 2001.
- Kántor Zoltán: *Nemzetstratégia*. Bemutatta a MÁÉRT Szórvány Albizottságának az ülésén, 2011 novemberében, 2011.
- Lannert Judit (szerk.): *Pályaválasztási elképzelések Magyarországon*, Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2003.
- Márton János: A romániai oktatás finanszírozása, in: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2007–2008*. Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár, 2008. 479–533. o.
- Murvai László: *A számok hermeneutikája. A romániai magyar oktatás tíz éve 1990–2000*. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000.
- Murvai László Erdélyi magyar oktatás 2004–2011, *Új Magyar Szó*, 2011. okt. 4.
- Nagy István: *Pécskai – magyar – oktatás*, Pécska, 2010.
- Papp Z. Attila: Itt és ott: iskolai integrációs kihívások a magyarországi kisebbségi és a határon túli magyar oktatásban. *REGIO* 4. sz. 73–108. 2010.
- Papp Z. Attila: *Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei*. EDUCATIO, 1, sz. 3–23. 2012.
- Vofkori György: *Gyergyószentmiklós várostörténete képekben*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004
- Továbbá:*
 Legea educație națională nr. 1 din 5 ianuarie 2011 (Oktatási törvény)
 Ordin al MECTS nr. 3064 din 19 ianuarie 2012 pentru aprobarea Metodologiei privind cuprinderea copiilor în clasa pregătitoare și în clasa I pentru anul școlar 2012–2013 și a Calendarului înscrierii (Miniszteri rendelet)
 Romániai népszámlálási adatok 2002. Forrás: <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro>

Ferenc Viktória – Séra Magdolna

Iskolaválasztás Kárpátalján

Choice of school in Transcarpathia

On the grounds of a qualitative research we try to identify school enrolment strategies and motivations of Transcarpathian Hungarian parents. Former researches had approached the choice of school mainly from linguistic and ethnic aspects (in other words they dealt with the decision between schools taught in the minority or in the majority language). The aim of our research was to find additional pragmatic and practical factors, which play role in parents' decisions. The research was carried out in a settlement (Beregszász), where Hungarians live in an enclave and in another town (Munkács), where they live sporadically. All together 31 interviews were made and analysed. Our findings show that besides the language of instruction of the school, the ratio of Roma pupils in the classes, the distance of the school from the children's living place, teachers' personality, language learning and entertaining facilities and family traditions all had effects on the choice of school. The ratio of the Hungarians in the given administrative unite determines motivations behind and strategies of enrolment as well.

Bevezetés

Az iskolaválasztás mozzanata minden szülő számára fontos pillanat, hiszen az iskola az ismeretátadás mellett, a nevelés feladatát is ellátja. Fontos, hogy a gyermek jó környezetben legyen, barátokra leljen, felkészült, jó tanárok vegyék körül. A kisebbségi közösség tagjai számára az oktatási intézmények a nemzeti identitás kialakításának szinterei is egyben, ahol egyfajta rejtett tanterv révén a gyerekek etnikai identitása kialakul és megerősödik. A kisebbségi szülők iskolaválasztásában ez a nyelvi, nemzetiségi szempont az általános szempontokat kiegészítve, azokkal összefonódva jelenik meg.

Tanulmányunkban a kárpátaljai magyar közösség iskolaválasztási stratégiáit, azok mozgatórugóit próbáltuk meg tetten érni a rendelkezésünkre álló statisztikai és demográfiai adatok, valamint egy több hónapos kvalitatív interjú kutatás alapján. Kutatásunk célja az volt, hogy az eddigi, főleg nyelvi, etnikai szempontú iskolaválasztást vizsgáló kutatások mellett egyéb pragmatikus/praktikus tényezőket is beazonosítsunk, amelyek szerepet játszanak a szülői döntésekben.

Az iskolaválasztás motivációit egyrészt egy a magyarság számaránya tekintetében tömbnek számító városban (Beregszász), másrészt egy szórványtelepülésen (Munkács) vizsgáltuk meg. Kutatásunk hipotézise egyrészt az volt, hogy az iskolaválasztásban szerepet játszó motivációk nem

csak nyelvi jellegűek, másrészt pedig, hogy a magyar intézményrendszer kiterjedtsége, a magyarok számaránya az adott településen az iskolaválasztási motivációkban is eltérő hangsúlyokat eredményez.

Kutatási helyszínek

Beregszász, a kárpátaljai magyar tömb központját reprezentáló város, kiterjedt magyar nyelvű oktatási rendszerrel rendelkezik. Több magyar óvoda, magyar vagy magyar párú vegyes tannyelvű iskola, magyar gimnázium és az ország egyetlen önálló magyar felsőoktatási intézménye, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola is a városban található. A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai alapján a város lakossága 26 554 fő, melyből 12 785 fő (48,1%) magyar nemzetiségű. A város lakosságának 38,9 százaléka ukrán, 5,4 százaléka orosz nemzetiségű.¹ Jelentős a magyar anyanyelvű cigány népesség is a városban. A roma nemzetiségűek száma a legutóbbi népszámláláskor 1695 fő (6,5%) volt. Közülük 99,2 százalék magyar anyanyelvű.²

Másik kutatási helyszínünk Munkács volt. A város 81 637 főt számlál, melynek közel 6%-a magyar nemzetiségű.³ A legutóbbi népszámlálási adatok szerint a munkácsi járás lakossága 101 443 fő, ebből a magyar nemzetiségűek száma 12 871, nagy részük a város melletti falvakban él az összefüggő magyar nyelvterület határához közel.⁴ A városban a legutóbbi népszámlálási adatok alapján a cigány lakosság több mint 3000 főre tehető, s ezek zöme a magyar nyelvet beszéli anyanyelvként.⁵

Az ukrán oktatási rendszeren belül vannak többségi (ukrán) tannyelvű iskolák, kétnyelvű (ukrán és valamely kisebbségi nyelv párhuzamos egynyelvű struktúrája), valamint kisebbségi nyelvű iskolák.

Az a tény, hogy Beregszászban és Munkácson is több magyar, vegyes tannyelvű és többségi iskola is részt vesz a magyar iskoláskorúakért folytatott „harcban”, jó lehetőséget kínál arra, hogy a magyar és többségi iskola közötti választás eddig már számos kutatásban megvizsgált esete mellett⁶, a magyar–magyar relációban is tetten érhesük az iskolák közötti választás

¹ Molnár–Molnár D. 2010:19

² Braun Cserniczkó–Molnár 2010:32

³ Molnár–Molnár 2005:27.

⁴ A közigazgatási egység lakossági arányát tekintve már szórványnak tekinthető Munkács is, ám a nyelvterület közelsége a szórványhelyzetnél kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosít az ott élő magyarok számára. Ld. bővebben: Molnár–Molnár 2005: 31.

⁵ Braun–Cserniczkó–Molnár 2010: 42

⁶ Források: Balogh–Molnár 2009; Cserniczkó 2009a, 2010a; Ferenc 2009; Gazdag 2010, Molnár 2009; Séra 2009, 2010a, 2010b, 2012

motivációit. Ráadásul a falvak közelségének és az egyszerűsödött közlekedésnek köszönhetően ma már egyre több falusi gyerek is megjelenik a városi oktatási piacon.

Beregszászban összesen 6 magyar iskola és egy magyar gimnázium verseng a magyar diákok középfokú beiskolázásáért (lásd *1. táblázat*). A Beregszászi Magyar Gimnázium (5–12. osztály) tehetséggondozó szerepet tölt be a város oktatási piacán, a diákokat az elemi iskola elvégzése után, felvételi vizsgák sikeres teljesítésével veszik fel az intézménybe. A bentlakásos gimnázium vonzáskörzete az egész járásra kiterjed.

1. táblázat. A beregszászi iskolák létszám- és tannyelvi adatai⁷

Iskola megnevezése	Osztályok	Létszám 2011/12	Tannyelv
4. számú középiskola	1–11. osztály	450	Magyar tannyelvű
3. számú középiskola	1–11. osztály	398 (ebből magyar 230)	Magyar–ukrán vegyes tannyelvű
10. számú középiskola	1–11. osztály	192 (ebből magyar 105)	Magyar–oroszl vegyes tannyelvű
7. számú általános iskola	1–9. osztály	345	Magyar tannyelvű „cigányiskola”
6. számú általános iskola	1–9. osztály	194	Magyar tannyelvű
9. számú általános iskola	1–9. osztály	95	Magyar tannyelvű
Beregszászi Magyar Gimnázium	5–12. osztály	78	Magyar tannyelvű

Munkácson három közoktatási intézményben lehet elemi és középiskolai szinten magyar nyelven tanulni: a Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában, a Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középskolában és a Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban. A líceum a Beregszászi Magyar Gimnáziumhoz hasonlóan tehetséggondozó intézményként működik, bentlakásos intézményként vonzáskörzete más járasok tehetséges magyar diákjaira is kiterjed.

A városban magyar nyelvű felsőoktatás is működik. Legnagyobb múlttal a munkácsi tanítóképző rendelkezik, amely az ukrán csoportokkal párhuzamosan magyar nyelvű csoportokat is indít, továbbá időszakosan magyar csoport működik a Munkácsi Mezőgazdasági College-ben is.⁸

⁷ Beregszász Városi Oktatási Hivatalának adatai alapján (személyes közlés)

⁸ Ezek az ukrán akkreditációs rendszer szerinti I-II. fokozatú felsőoktatási intézmények, az európai rendszerben inkább szakoktatásnak felelnek meg. Lásd. Orosz, 2007.

A munkácsi járásban a következő helyeken működik még elemi és/vagy középiskolai magyar nyelvű oktatás: Izsnyétei Általános Iskola, Beregrákosi Általános Iskola, Derceni Középiskola, Barkaszói Középiskola, Szernyei Általános Iskola, Csongori Általános Iskola, Fornosi Általános Iskola.⁹ Mivel a középiskolai végzettség megszerzése kötelező mindenki számára, idővel az általános iskolát ezekben a falvakban befejező magyar diákok is megjelennek a városi oktatási piacon.

Kutatásunkba Beregszász magyar tannyelvű iskolái közül négyet vontunk be: a 3. és 4. számú középiskolákat, valamint a 6. és 7. számú általános iskolákat. Interjúkat készítettünk az iskola igazgatójával, alsó és felső tagozaton oktató tanáraival, az iskolába járó 7. osztályos tanulókkal, illetve gyerekeik számára az iskolát választó szülőkkel. Az iskolák közül a 7. sz. általános iskola kettős kisebbségi iskola, ugyanis bár a statisztikákban magyar tannyelvű iskolaként tüntetik fel, ebben az iskolában szervezik meg a beregszászi magyar anyanyelvű roma etnikumú gyermekek magyar etnikumúaktól elkülönített oktatását. Összesen 13 egyéni interjú és 3 fókuszcsoportos beszélgetés készült el ezen a kutatóponton (lásd 2. táblázat).

2. táblázat. A beregszászi iskolákban készült interjúk

Iskola megnevezése	Interjúalanyok	Azonosító*
3. számú középiskola	Igazgató Alsó tagozatos pedagógus, Alsó tagozatos ukrán nyelvtanár, Felső tagozatos pedagógus, Szülő 7. osztályos tanulói fókuszcsoport (12 fő)	3_IG 3_AP 3_AP_U 3_FP 3_SZ 3_FCS
4. számú középiskola	Szülő 1 Szülő 2 Felső tagozatos pedagógus 7. osztályos tanulói fókuszcsoport (17 fő)	4_SZ_E 4_SZ_M 4_FP 4_FCS
6. számú általános iskola	Szülő Felső tagozatos pedagógus	6_SZ 6_FP
7. számú általános iskola	Felső tagozatos pedagógus Szervezőpedagógus Alsó tagozatos pedagógus 7. osztályos tanulói fókuszcsoport (8 fő)	7_FP 7_SZP 7_AP 7_FCS

* A kutatás során készült interjúk azonosítókat kaptak, a tanulmányban később szövegszerűen beidézett interjúrészleteknél a forrást ezeknek az azonosítóknak a feltüntetésével adjuk majd meg.

⁹ Ezen közoktatási intézmények közül a Barkaszói Középiskolában és a Csongori Általános Iskolában a magyar tannyelvű osztályok mellett ukrán tannyelvű párhuzamos osztályok működnek általános iskolai szinten (9. osztályig).

A szórványkörnyezetben történő iskolaválasztás feltérképezése céljából Munkácson a három magyar tannyelvű közoktatási intézményében interjútunk: a Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában, a Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskolában és Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban. Ezen kívül a járásban található Izsnyétei Általános Iskolát is bevontuk kutatásunkba. A Munkácsi 14. sz. Általános Iskola gyakorlatilag szegregált „cigányiskolaként” működik a város szélén található „cigánytábor”¹⁰ mellett, ám az oktatás nyelve magyar.¹¹ A Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola elemi osztálytól az érettségig magyar tannyelvű, a város központjában helyezkedik el. A Munkácsi Szent István Líceumban általános végzettségtől középfokú végzettségig lehet magyar nyelven tanulni, ám a diákok nagyrészt a megyéből és a környező magyar falvak településeiről érkeznek. Az adott kutatási helyszínen összesen 15 interjú készült (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. A munkácsi iskolákban készült interjúk

Iskola megnevezése	Interjúalanyok	Azonosító
Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola	Igazgató Igazgatóhelyettes Felső tagozatos pedagógus Alsós tagozatos pedagógus 7. osztályos tanulói fókuszcsoport Szülő	3_MI 3_MIH 3_MF 3_MA 3_MF 3_MSZ
Munkácsi 14. sz. Általános Iskola	Igazgató Felső tagozatos pedagógus Alsós tagozatos pedagógus 7. osztályos tanulói fókuszcsoport	14_MI 14_MF 14_MA 14_FM
Munkácsi Szent István Katolikus Líceum	Igazgató Felső tagozatos pedagógus Szülő	MSZILSZ, MSZILF MSZILSZ,
Izsnyétei Általános Iskola	Igazgató Alsós tagozatos pedagógus	IIG IIA

Az interjúkat rögzítettük, az így keletkezett hanganyagot legépeltük, majd a kapott szövegeket az Atlas.ti interjúelemző szoftver segítségével kódoltuk. A kódolás során az egyes idézetekhez címkéket, kódokat rendelünk. Tanulmányunkban azokat a kódokat, illetve a kódok összevonásából

¹⁰ A megnevezés mind a helyi oktatási vezetők, mind pedig az érintett magyar anyanyelvű cigányok/romák által elfogadott és használatos.

¹¹ Munkácson és környékén jelenleg 1267 beiskolázott cigány etnikumú gyerek van, ezek túlnyomó része magyar tannyelvű iskola tanulója (Braun–Csernicskó–Molnár 2010:61).

készült kódcsaládokat vizsgáltuk meg, amelyekhez a legtöbb idézet tudtuk hozzárendelni. Azaz olyan domináns tematikákra alapozzuk írásunkat, amelyek több adatközlő interjúja által alátámaszthatóak.

A beregszászi egyéni interjúk elemzése során összesen 163 tematikus kódot hoztunk létre. A három 7 osztályos diákokkal készült fókusz-csoportos beszélgetést külön elemeztük: itt 130 kódot sikerült elkülöníteni. A Munkácson készült interjúk alapján 72 kódot különböztettünk meg, melyeket nagyobb témakörökbe rendeztünk. A kódok természetesen több témakörben is szerepelnek.

Ebben a tanulmányban az *iskolaválasztás motivációi* elnevezésű kódcsalád részletes elemzésére teszünk kísérletet, hiszen kutatásunk célja eleve az volt, hogy feltérképezzük azokat a motivációcsoportokat, amelyek a gyerekek beiskolázásánál szerepet játszanak. A kutatás során elkészített interjúkban az iskolaválasztás kérdése egyrészt az oktatási szintek szerint (óvodaválasztás, iskolaválasztás, egyetemválasztás) is megkülönböztethető, másrészt a megkérdezettek egyéni életútjának több szakaszában is megragadható az iskolaválasztás mozzanata: a saját iskolaválasztás értékelése mellett a házastárs és (ha van) saját gyermek(ek) iskolaválasztása is előkerült a beszélgetések során. Az interjúk érdekessége, hogy a pedagógusok egyben szülők is voltak, s több esetben a szülők is pedagógusok, óvodapedagógusok, ami az iskolaválasztás szakmai szemmel való mérlegelésének szempontját is megjeleníti.

A kárpátaljai magyar oktatás néhány fontos trendje

Mielőtt rátérnénk a két kutatási helyszínen készült interjúk elemzésére, fontosnak tartjuk, hogy az oktatási helyzetet befolyásoló legfontosabb trendeket röviden bemutassuk, hiszen maguk a kutatási eredmények is csak ezek ismeretében lesznek értelmezhetőek.

A kárpátaljai magyarság számaránya az elmúlt időszakban csökkenő tendenciát mutat, amelynek legfőbb okai az asszimiláció, az alacsony születésszám és az elvándorlás. A csökkenő gyereklétszám problémája egész Ukrajna területén problémát okozott, ezért az ország egy elég erőteljes gyermekszületést támogató kampányt indított. A már kezdetben is (az ország gazdasági helyzetéhez képest¹²) igen magas összegekkel operáló támogatási rendszer 2012. július 1-jétől az előzőekhez képest is megnövelte a gyermektámogatás mértékét. A jelenlegi állapotokat a 4. táblázatban közöljük (az értékeket forintban is közöljük).

¹² Összehasonlításképp a minimálbér 1102 hrvnya (32 509 Ft), a minimálnyugdíj mértéke 844 hrvnya (24 898 Ft) Molnár–Molnár 2005.

4. táblázat. Az ukrán állam gyermekvállalást támogató programja¹³

	UAH	HUF
Első gyerek után	27 510	811 540
Második gyerek után	55 020	1 623 090
Harmadik és minden további gyerek után	110 040	3 246 180

A demográfiai mélyponton túl vannak a települések, az elmúlt években minden településen nőtt a gyerekszületések száma, azonban a leginkább a magyar anyanyelvű romák között nőtt meg a születésszám, ami azt eredményezte, hogy megnövekedett a magyar anyanyelvű, de roma nemzetiségű diákok száma a magyar tannyelvű iskolákban Kárpátalján. Ezt a folyamatot tükrözi a munkácsi iskolák létszámadatainak változása is (lásd 5. táblázat).

A táblázatból láthatjuk, hogy míg az elmúlt tíz évben a 3. sz. iskola diáklétszáma jelentősen csökkent, addig a 14. sz. iskolában (a „cigányiskolában”) tíz év alatt a létszám majdnem megduplázódott.

5. táblázat. A Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszámának változása¹⁴

Tanév	Munkácsi 3. sz. iskola		Munkácsi 14. sz. iskola	
	Összlétszám	Első osztály	Összlétszám	Első osztály
2000/2001	617	50	461	50
2001/2002	554	48	456	52
2002/2003	539	55	465	52
2003/2004	517	56	464	45
2004/2005	484	41	494	70
2005/2006	441	31	560	94
2006/2007	408	44	565	54
2007/2008	376	37	570	51
2008/2009	373	43	591	67
2009/2010	374	49	591	63
2010/2011	368	50	629	87
2011/2012	382	54	699	95

¹³ <http://karpatinfo.net/cikk/ukrajna/konnyebb-lett-az-elet-7-hrivnyaval>

¹⁴ Munkács Város Oktatási Osztályának adatai alapján.

A magyar nemzetiségű diákok körében ezzel párhuzamosan megindult a többségi iskolák választásának trendje. Ennek hatására a magyar kisebbségi oktatás zsugorodni kezdett, presztízsét nehezen tudja megtartani. A kisebb falusi iskolák sok esetben csak a magyar anyanyelvű roma etnikumú kisiskolásoknak köszönhetően tudnak életben maradni.

A demográfiai mutatók mellett a régióban az anyanyelvű iskolahálózatra az ukrán állam által hozott oktatási rendelkezések is hatással voltak. A 2008-ban a magyar iskolások számára is kötelezően bevezetett emelt szintű ukrán érettségivel a magyar iskolákban folyó ukrán nyelvoktatás minősége hevesen foglalkoztatja a közvéleményt, hiszen az iskoláztatás végén minden diáknak (az iskola tannyelvétől függetlenül) azonos feltételek mellett vizsgát kell tenni ukrán nyelv és irodalomból. A vizsgán való megmérettetés a felsőoktatásba bejutás kulcsa. Az alábbi táblázatból jól látható, hogy a kárpátaljai magyar iskolák végzősei az első két évben nehezen küzdöttek meg ezzel az akadállyal (lásd 6. táblázat). 2008-ban például országosan a vizsgázók 8,38%-a bukott meg, miközben a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58% (három és félszer több!), miközben a többi érettségi tárgy esetében (melyeket anyanyelvükön tehetnek le a vizsgázók) gyakorlatilag nincs különbség a magyar és nem magyar tannyelvű intézmények végzősei között. 2009-ben országos szinten az összes érettségiző 9%-a bukott meg a vizsgán. A kárpátaljai magyar érettségizőknek csak 28%-a (535 diák) szánta rá magát a megmérettetésre, de közülük is majdnem minden második (44%) sikertelenül próbálkozott.

A magyar iskolák csökkenő létszámadatait részben a strukturális lemorzsolódás jelensége is magyarázhatja, ugyanis az egyes iskolaválasztási csomópontoknál, azaz 4.-ből az 5. osztályba, illetve 9.-ből a 10.-be való átmenet alkalmával nagy a lemorzsolódás. A lemorzsolódás aránya növekszik az oktatási szintekkel, a középiskolai szintre a magyar tannyelvű osztályokban végzettek közel fele nem jut el.¹⁵

¹⁵ Lásd Papp Z. 2010. A lemorzsolódás okait, vonatkozó kutatások hiányában, csak sejteni lehet. Papp Z. (2010 490.) szerint „a magyar nyelvű képzések vélhetően megfelelő pedagógiai felkészültség hiányában nem képesek nagyobb mértékben benn tartani a diákokat a rendszerben, az alsóbb osztályokban valószínűleg a kárpátaljai magyar anyanyelvű romák, illetve a hátrányos helyzetűek iskolai integrációs sikertelensége is jelen van. Mindezzel párhuzamosan azonban magyarázó erővel bírhat az ukrán oktatáspolitikai sok szempontból kisebbségellenesnek nevezhető magatartása is, amely a kisebbségi oktatás presztízsét igyekszik aláásni, hiszen olyan jogi környezetet teremt, amely a szülőt és diákokat egyaránt arra készíti – főképp az utóbbi években –, hogy ukrán nyelvű képzés mellett döntsön.” lásd pl. Beregszászi–Cserniczkó 2010.

6. táblázat. Az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga eredményei országos szinten és a kárpátaljai magyarok körében¹⁶

Tanév	2007/2008	2008/2009
Országos bukási arány	8,38 %	9 %
A kárpátaljai magyar iskolák végzőseinek bukási aránya	29,58 %	44 %

Az érettségi eredményei és más szociolingvisztikai, szociológiai vizsgálatok is azt igazolják, hogy a kárpátaljai magyarok nagyon gyenge kompetenciákkal rendelkeznek az államnyelvet illetően.

A magyar iskolákban máig megoldatlan államnyelvoktatás miatt a szülők közül egyre többen döntenek az ukrán tannyelvű iskola mellett, elsősorban a nyelvelsajátítás miatt. Az alábbi táblázatban láthatjuk, hogy az elmúlt hét év során csökkenő tendenciát mutat a magyar iskolák hallgatói létszáma, ami egyrészt az állam nyelvpolitikájának szisztematikus következménye, másrészt a demográfiai hullámvölgy hozadéka.

7. táblázat. Beiskolázási adatok a kárpátaljai magyar iskolák tekintetében¹⁷

Tanév	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011
Első osztályba beiratkozott	2160	2311	1647	1499	1495	1321	1385	1429
Összes diák	22200	19600	18948	18136	17366	16407	15596	15126

Az iskolaválasztás motivációi tömbben: Beregszász esete

A Beregszászban készült interjúk alapján az iskolaválasztásban az alábbi motivációs alcsoportokat lehet elkülöníteni. Ezek a nagyobb csoportok az interjúkban beazonosított és az 1. ábrán felvázolt iskolaválasztást meghatározó tényezők csoportosítása alapján jöttek létre:

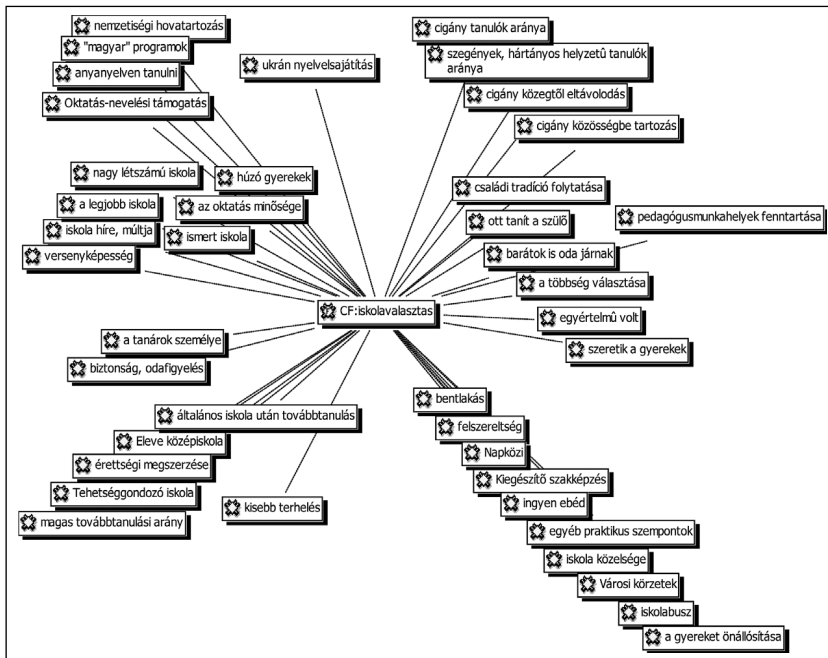
1) Nemzetiségi, nyelvi alapú döntés

¹⁶ A táblázat összeállítása az alábbi források alapján történt: Ferenc 2010, Beregszászi–Cserniczkó 2010 (Cserniczkó 2009b, Cserniczkó–Szabó Mihály 2010: 181, Ferenc 2010, 2012, Papp Z.–Veres szerk. 2007).

¹⁷ A táblázat részben Papp Z. 2010 alapján készült.

- 2) Az osztály szociális összetételén alapuló döntés
  - 3) A tanárok személyén alapuló döntés
  - 4) Családi, baráti mintakövetésen alapuló döntés
  - 5) Az iskola földrajzi elhelyezkedésén és más praktikus szempontokon alapuló döntés
  - 6) Az oktatási színvonalon, továbbtanulási mutatókon alapuló döntés
- Az első nemzetiségi, nyelvi alapú döntésen kívül (ami a magyar és ukrán iskolák közötti választást jeleníti meg), a többi alcsoport a magyar iskolák közötti relációban is értelmezhetővé teszi az iskolaválasztás vizsgálatát.

1. ábra. Az iskolaválasztás motivációi a beregszászi oktatási piacon

1. Nemzetiségi, nyelvi alapú döntés

Az iskolaválasztással foglalkozó szakirodalom Kárpátalja és más határon túli régiók tekintetében is kiemelten foglalkozik a többségi és a kisebbségi iskola közötti választás kérdésével. A kisebbségi iskola identitáserősítő és átörökítő funkciója vitathatatlanul fontos, amit a magyar szülők többsége nem kérdőjelez meg. Interjúalanyaink saját vagy gyermekük beiskolázásá-

nak pillanatát felidézve vagy előrevetítve hangsúlyozták, hogy a magyarok körében a magyar iskola választása még mindig a legkézenfekvőbb, legtermészetesebb megoldás:

„Hát más szóba se jött, tehát az természetes, hogy a gyerekek az anyanyelvén kell [tanulnia].”(6_FP)

„Nem tudom, ez valahogy nekünk olyan természetes volt, hogy magyarok vagyunk, és magyarba (...) annyira természetes volt, hogy, hogy magyarba járjon, nem, nem is gondoltunk ilyenén.”(4_SZ_M)

Az anyanyelven való tanulás, a magyar iskola által teremtett környezet, a magyar iskolai programok, a magyar nemzeti ünnepek megélése mind hozzájárulnak a gyerekek magyar identitásának formáláshoz, megszilárdításához. A magyar tannyelvű iskolák Beregszász oktatási piacán a magyar gyerekekért folytatott beiskolázási harcban ezzel a „kisebbségi plusz” előnnyel indulnak.

Ugyanakkor a magyar nyelvű továbbtanulási lehetőségek szűkössége, az ukrán nyelvű érettségi bevezetése, a kisebbségi iskolákban tapasztalható nem hatékony államnyelvoktatás¹⁸ következményeként pár éve érezhető tendenciává vált a többségi iskola választása elsősorban az államnyelv elsajátítását elősegítendő.¹⁹ Mindezt a magyar városban az is nehezíti, hogy a környezet sem segíti az államnyelv elsajátítását.

„Nekünk ez a hátrányunk, hogy, hát hátrányunk idézőjelbe, hogy magyar városban élünk, több a magyar és ezért nem fogja úgy megtanulni [az ukrán nyelvet].”(3_AP)

„Mert azért Beregszász még mindig magyar, magyarabb. Mindenki beszél magyarul, nincs rákényszerülve, hogy ukránul beszéljen, mert a magyar diákoknak sehol nincsen háttér, sehol nincs nyelvi közeg ahhoz, hogy ukránul tanuljanak.”(4_SZ_E)

A városi nyelvhasználati szinterek mellett a családi környezet sincs támogató hatással a nyelvtanulásra. A szülők többsége oroszul tanult az iskolában, az ukrán nyelvet kevesen beszélik, így nem tudnak igazán segíteni a gyerekeknek.

¹⁸ Beregszászi–Csernicskó 2010, Csernicskó 2001, 2004, 2010b

¹⁹ Csernicskó 2009a, 2009b, 2010a; Ferenc 2009; Gazdag 2010, Molnár 2009; Séra 2009, 2010a, 2010 b

Az államnyelv oktatásának színvonala, alacsony hatékonysága tekintetében Beregszász magyar iskolái között nem fedezhetők fel nagy különbségek. Ebből a szempontból nincs verseny: nincs jobb vagy rosszabb iskola, legalábbis a magyar–magyar relációban. Mivel a magyar iskolákban eddig nem sikerült eredményesebbé tenni az államnyelvoktatást,²⁰ alternatívaként jelenik meg az ukrán tannyelvű iskola, ahol (a laikus feltevések szerint) a gyerekek a tananyag mellett játszva sajátíthatják el az ukrán nyelvet is és ennek köszönhetően „boldogulni tudnak” az életben. Bár kutatásunkban nem kérdeztünk meg olyan szülőket, akik többségi tannyelvű iskolába írásták gyereküket, de ez a téma olyannyira része az iskolaválasztással kapcsolatos diskurzusnak, hogy az interjúkból ennek kapcsán is kaptunk részleges adatokat. Arra vonatkozóan, hogy mi történik a magyar gyerekekkel a többségi iskolákban, szinte minden adatközlő rendelkezett valamilyen megélt vagy közvetett tapasztalattal. Gyakran említett aggály volt, hogy a gyerekek nem tudnak haladni a tanulással, a komolyabb tantárgyakkal, ugyanis nem rendelkeznek azzal a szintű nyelvtudással (kognitív tanulási készség),²¹ ami a tanulást egy adott nyelven lehetővé teszi.

„Tehát ma a szülő az úgy gondolkodik, tehát én pedagógus szülőkként is beszéltem, és úgy gondolkodik, hogy hát én nem tudom az ukrán nyelvet, de az én gyerekeim majd megtanuljon. Hát igaz, valamilyen szinten a konyhanyelven beszélni el fog tudni a gyerek, de nem biztos, hogy a felsőoktatásba el tud majd helyezkedni, ha nincs elegendő anyagi háttér, akkor nem biztos, hogy a tudásával el fog tudni helyezkedni. Mert azért egy magyar gyereknek, jó-jó még alsó tagozaton, de mikor felsőben mértan, történelem, tehát olyan tantárgyak, amit, amit még a magyarul is, magyarul elmondani is, elég megérteni akkor, mikor ukránul beszélnek.”(3_SZ)

²⁰ Kárpátalja-szerte több intézmény, szervezet indított már különféle programokat az ukrán nyelvoktatás színvonalának emelésére a magyar iskolákban. Beregszász ilyen szinten kiemelkedő tevékenységet végzett, hiszen 2009 januárjában Beregszász város önkormányzata kezdeményezésére létrehoztak egy munkacsoportot, amelynek célja programok, tantervek, tankönyvek, módszertani segédletek, tanári kézikönyvek, szemléltetők kidolgozása volt. A kiadványokkal javítani szerették volna az ukrán nyelv (mint államnyelv) oktatásának hatékonyságát a magyar oktatási nyelvű kárpátaljai iskolákban. A munka 2011 augusztusában ért véget. Eredménye 25 különböző kiadvány. Azonban azt még nem sikerült elérni, hogy a kidolgozott anyagokat hivatalosan is engedélyezzék az oktatási hatóságoknál, illetve hogy Beregszász város iskoláin kívülre is eljuttassák a nyomtatott példányokat. (Csemicskó 2012, megjelenés alatt)

²¹ Jim Cummins (2008) igazolta azt a tézist, miszerint egy nyelvben elért ismereti szintek között két lépcsőt különíthetünk el: az alapvető személyközi kommunikációs készségek (angolul: basic interpersonal communication skills, BICS) és a kognitív tanulási készségek (angolul: cognitive academic learning proficiency, CALP) csoportját. Az elv szerint a tanulás csak akkor lehetséges egy bizonyos tannyelven, ha a diákok már a kognitív tanulási készségek (CALP) birtokában vannak az adott nyelven.

Az általunk megkérdezett, gyermekeiket jelenleg magyar iskolába járató szülők, vagy magyar iskolában oktató pedagógusok között például volt olyan, aki maga is átélte az ukrán–magyar iskola közötti választás dilemmáját.

„Mire megkezdődött volna az iskola, addigra kivettem a papírjait és átadtam magyarba.(...) Mert végül is ezen nagyon sokat filóztunk otthon, és úgy döntöttem, hogy az ukrán nyelvet ukrán iskolában ez biztos, hogy meg fogja tanulni, tehát beszélni ukránul biztos, hogy fog tudni, na de abban nem voltam biztos, hogy a tantárgyakat is úgy fogja tudni, ahogy [kell]. Hát az ukrán nyelvet biztos, hogy elsajátítja, de a tantárgyakban nem voltam biztos. És úgy gondoltam, hogy ha magyar iskolába megy és megérti azt, amit tanítanak neki az anyanyelvén, az ukránt, ha tanul a gyerek és tanulni akar, az ukránt megtanulja. Tehát a mostani tanterv szerint, ahogy most tanítják az ukránt, biztos, hogy megtanulja, ha tanul. Vagy pedig úgy gondoltam, hogy ha különórát kell fizetnem, akkor egy különórát kell csak fizetnem. Mert ismerőseim, akik ukrán iskolába adták a gyereket, matematikából különórára jár, ukrán nyelvből különórára jár [a gyerek]. Tehát magyar nyelv is van, az ukrán iskolába nincs, szintén különórára jár, mert nem tanult meg olvasni sem. Úgyhogy így döntöttem, amit nem bántam meg, mert, tehát az osztályban az elsők közt van a tanulók között.” (6_SZ)

A szülő, aki odafigyel a gyerekre, könnyen belátja, hogy a nyelvtudás megszerzésének célja nem előzheti meg az iskola fő célját, az ismeretszerzést, a tanulást. Egy pedagógus szülő arról számolt be, hogy hogyan váltott iskolát és egyben tannyelvet is a gyermeke harmadik osztályban:

„Az első két év az ment is, amíg nem jöttek be ezek a komolyabb tantárgyak. Tehát, ugye már, amikor a matematikára jobban ki kell térni, szaknyelven, akkor láttam, hogy teljes homály van a gyereknél, abszolút nem ért semmit, és így harmadik osztály elején átadtam magyarba.” (3_AP)

Az ukrán tannyelvű iskolában a magyar anyanyelvű gyerek nemcsak a tantárgyakból marad le, de akár a nyelvi fejlődése is visszamaradhat, így sem a magyar, sem az ukrán nyelvet nem fogja tudni megfelelően használni. A rossz tanulmányi eredmények mellett a magyar anyanyelvű gyereket a többségi iskolában nem képességei, hanem nyelvi készségei alapján ítélik meg. A többségi gyerekekben, a tanárban negatív kép fogalmazódik

meg a gyerekekről, akik nem tudják felvenni a tanítás ritmusát, a magyar gyerek önértékelése is negatív irányba indulhat el:

„Mert ugye először is beültek az orosz iskolába és nem értettek meg semmit. Hónapokig szinte nem értettek semmit, csak mentek, amit kellett írtak. A tanár az tudta, hogy ez egy buta gyerek, na hogy mondjam, (...) úgy volt elkönnyelve, hogy a magyar gyerekek, azok buták.”(3_FP)

Olyan lelki sérülések érhetik a gyerekeket a többségi osztályban, hogy már a többségi iskola pszichológusa is amellet érvel, hogy a szülő vigye a gyereket magyar iskolába:

„Egyszerűen én beszéltem szülőkkel, most a 6. iskolába van 3 olyan gyerek, akit [ukrán iskolából hoztak vissza]. Egyiket másodikba, másikat elsőbe, harmadikat meg negyedikbe hozták át és azért, mert pszichológus ajánlotta, hogy a gyereket vegyék ki az ukrán iskolából, mert annyira, tehát lelkileg olyan sérült lett a gyerek, hogy képtelen volt megtanulni. Megtanult beszélni, de olyat, hogy most tantárgyakba, tehát nagy lemaradás van nekik.” (6_FP)

Az ukrán vagy magyar iskola közötti választás témájához szorosan hozzátartozik az ún. oktatás-nevelési támogatás kérdése. Ezt az évenkénti támogatást azok a határon túli magyar családok igényelhetik, akik magyar iskolába íratják gyerekeiket. Ezzel az egyébként a határon túlra juttatott támogatások sorában igen jelentős támogatással a magyar iskolák választását kívánja ösztönözni az anyaország. Kutatásunk során az oktatás-nevelési támogatás iskolaválasztásban meghatározó szerepére és az összeg felhasználására is rákérdeztünk. Egyik adatközlőnk így fogalmazott a támogatás iskolaválasztást befolyásoló erejéről, amit a többi adatközlő is megerősített:

„A támogatás, hát a szülők örülnek neki, mert, mert ugye tényleg az nagy segítség. Meg látszik az, hogy a gyerekeknek van tényleg új táskája, tehát tanszerei, minden megvan, de nem mondanám azt, hogy nagyban befolyásolja azt, hogy magyar vagy ukrán iskolába adjuk. Tehát vagy úgy három évvel ezelőtt, három éve van az, hogy a szülők ennyire, ennyire ragaszkodnak az ukrán iskolához, tehát nem nagyon régóta venni ezt észre. És akkor kérdeztem, hogy miért? És akkor azt mondják, hogy legalább beszélni tanuljon meg a gyerek [ukránul]. (...) Ez a nyomósabb ok, hogy emiatt beadják a gyereket ukránba, mint az, hogy húsz-ezer forintot kap és inkább akkor magyarba adom.”(6_FP)

2. Az osztály szociális összetételén alapuló döntés

A beregszászi iskolákban készített interjúk elemzése során a nyelvi alapú iskolaválasztási stratégia mellett számos más motivációs tényezőt is sikerült beazonosítani. Ezek közül az iskolai tanulóközösség szociális tényezői tűntek az egyik legmeghatározóbbnak. Iskolaválasztáskor a szülő azt is mérlegeli, hogy kikkel, milyen osztálytársakkal fog majd egy osztályteremben tanulni a gyereke.²² Volt olyan szülő, aki nagyon fontosnak tartotta, hogy ún. *húzó gyerekek* legyenek az osztályban, azt állítva, ha sok jó gyerek van egy osztályban, a verseny motiválja a diákokat a jobb teljesítményre, illetve a továbbtanulásra is pozitív hatással lehet:

„És még egy fontos szempont volt az is, hogy milyen, milyenek lesznek az osztálytársak, tehát lesznek-e húzó gyerekek.” (4_SZ_M)

„Egy osztályban több jó képességű gyerek lesz, és ott pedig tudás, olyan jó tanulmányi eredményű gyerekek. Talán többet tanulhat meg [egy ilyen osztályban a gyerek], mint olyan osztályban, ahol valakinek jó jegye van, de csak azért, mert nincs, akivel versenyezzen. Tehát ez egy fontos szempont.” (3_SZ)

Az osztály szociális összetételének kérdésénél Beregszász tekintetében lényeges a magyar anyanyelvű romák oktatásának kérdését is megvizsgálni. A beregszászi cigánytáborból nem messze található a 7. számú általános, amit, bár hivatalosan 7. számú magyar tannyelvű általános iskolaként szerepel a statisztikákban, mégis *cigányiskolának* neveznek.²³

A romák oktatása nagyrészt ebbe az iskolába koncentrálódik, de a módosabb roma szülők más magyar iskolákba is beiratják a gyerekeiket. 62 cigány tanuló jár Beregszász többi magyar tagozatú osztályába.²⁴ A cigány tanulók más iskolába való jelentkezésének szabályozása kissé kaotikus képet mutat, de nincs se elvi, se gyakorlati akadálya, derül ki az alábbi szövegrészekből:

„Tehát volt egy ilyen problematikus kérdés felvetve, hogy ne vegyék fel a városi iskolák a roma gyerekeket. Tehát a táborba van, tehát itt lent a táborban van cigányiskola, a 7-es iskola. Az kimondottan ezeknek a

²² A nemzetközi PISA felmérések alapján a horizontális és vertikális inklúzió kérdésének tárgyalását ld. Papp jelen lapszámban közöl tanulmányában (szerk. megj.)

²³ A „cigányiskola” pedagógusai, tanulói a város többi magyar tannyelvű iskoláját *magyariskolának* nevezik, pedig hivatalos statisztikákban nem létezik ez a megkülönböztetés.

²⁴ A Beregszászi Városi Oktatási Hivatal adatai alapján.

gyerekeknek van fenntartva. De nálunk is vannak roma gyerekek, ez ilyen tehát, akinek az idősebb gyerek ugye oda járt, akkor a szülőknek azt mondták, a kisebb gyerekeket is felvesszük, de így, tehát csak ilyen családnak a gyerekeit. De idegen gyerekeket nem vehetünk fel, mert tehát probléma van belőle. Tehát így emiatt nagyon kevés van.”(6_FP)

„Azok a cigányok, akik nem a tanyán laknak, hanem a környező utcákban, mert azért a tanya körüli környező utcákat, azért nagyobb-részt cigányok lakják, azok közül vannak sokan – tehát ezek a tehetősebb, gazdagabb [cigányok], autójuk van – és akkor ők már a 4-es, meg a 6-os, meg a 9-es iskolába iratják a gyerekeiket.”(7_FP)

Az alacsonyabb diáklétszámmal küzdő iskolák részéről van egyfajta befogadókészség a romák irányában, szívesen feltöltik a hiányzó padokat roma tanulókkal.

„A kilences iskola az kint van Ardóban, és nagyon kicsi létszámmal dolgoznak. (...) Nincsen annyi születés, hogy elég legyen [a gyerek]. Tehát most kilencedik osztályban ott voltam, 5 gyerek van. És ott volt, ott volt most egy ilyen dolog, hogy azt mondták, hogy be fogják zárni, mivel kevés gyerek van. Tehát nincsen kihasználva az épület, meg maga az oktatási rendszer, úgyhogy most vettek fel oda egy pár roma gyereket, emiatt a szülők panaszkodnak, tehát én ezt szülőktől hallottam.”(6_FP)

„Gyerekgondok vannak. S az hogy beindítsanak egy ilyen osztályt, akkor igyekeznek plusz gyerekeket hozni a hetes iskolából, ahol hát, ahol tudnivalóan a kisebbségi gyerekek vannak. És megint előjön az a probléma, hogy a szülőnek szempontja, [hogy a gyereke] most milyen környezetbe lesz jó tanuló. Tehát ilyen gondokat látok én.”(4_SZ_2)

A cigány nemzetiségű diákok keveredésének következményeként azonban a magyar iskolákat megbélyegzik, és az „elcigányosodó iskola” kategóriájába sorolják őket.²⁵ A roma tanulók magas aránya az egyes iskolákban oda vezet, hogy a magyar gyerekek továbbvándorolnak egy „magyarabb” iskolába.²⁶

²⁵ A magyar iskolába való keveredés a cigányközösségben is megosztottságot szül. Azok a cigányok, akik a „cigányiskolát” választják, lojálisak maradnak saját iskolájuk, saját közösségük felé, míg azok, akik a magyar iskolába viszik a gyerekeket, különbözni szeretnének a közösségtől, az „elmagyarosodás” irányába indulnak el.

²⁶ Maga a 7. számú „cigányiskola” is átlagos magyar iskola volt korábban, a romák nagyarányú letelepedésével és intenzív gyermekvállalásával változott át folyamatosan cigányiskolává.

3. A tanárok személyén alapuló döntés

Különösen az első osztályos beiratkozásnál nagyon fontos szempontnak tűnik a tanár személye, hogy kire bízva a szülő a gyereket:

„Tőlem is kérdik, hogy ki lesz az elsős tanító néni. És akkor hiába egy gyengébb iskola, de jó a tanító néni, akkor lehet, hogy oda fog járni. Tehát egyrészt inkább a tanárnak a személye, nem is annyira az iskola, hanem a tanárnak a személye, meg a környezet [ami befolyásolja a szülők iskolaválasztását].” (4_SZ_2)

„A tanító nénit, ezt ismerősöktől, akiknek éppen kiengedte a negyedik osztályát, a tanító nénit [általuk] ismertem. Úgyhogy nagyon örültem neki, hogy ez a tanító néni lesz. Tehát annyira játékosan tudja megtanítani a gyereket, és az osztály, tehát egy nagyon erős osztály, az egész osztály, egy, két, maximum három gyerek van, aki egy kicsit, tehát, aki ilyen gyenge, de amúgy az egész osztály ilyen erős osztály és ez ritka, és ilyen volt az előző négy éves osztálya is.”(6_SZ)

A tanár személyén alapuló döntésnek van egy másik vetülete, nevezetesen az, hogy a tanár szülőként hozott döntését a közösség követendő példaként fogadja el:

„Tehát mindenképp, én a hatos iskolára gondoltam. Egyrészt azért, mert ott ugye a pedagógusokat ismerem. Én ott vagyok, meg ugye ez egy ilyen negatív reklám lenne az iskolának, ha a saját pedagógusa nem oda adná a gyereket, szerintem.”(6_FP)

„Én már amikor pedagógus lettem, én is, a férjem is pedagógusok voltunk, nagyon sok pedagógus, magyar pedagógus adta a gyermekét orosz iskolába, majd később ukránba. És ez nagyon rossz hatással volt a falusi emberekre, mert falusi iskolában dolgoztunk, és faluban ugye ma is nagyon felnéznek azért a tanárra. De ha a tanár ukrán iskolába vagy orosz iskolába adja a gyermekét, akkor persze hogy adjuk mi is, hát mivel különb gy tanár, mint én?!”(3_FP)

4. Családi, baráti mintakövetésen alapuló döntés

Azok a szülők, akik meg voltak elégedve egykori iskolájukkal, tanáraikkal, szívesen viszik gyerekeiket is abba az iskolába. Ez a pozitív visszacsatolás az iskolának is fontos.

„Nagyon sok szülő van olyan, akinek én voltam osztályfőnöke. És azok hozzák ide a gyerekeiket.” (3_IG)

„Meg sokszor van, hogy azt mondja az anyuka, hogy én a hatosba jártam, akkor a gyermek is oda adom. Tehát ez a pozitív élmény, amit az iskolából szerzett, akkor ez megmarad és a gyereket ugyanoda adja, ahová, ahová ő járt.” (6_FP)

Ugyanúgy előfordul, hogy ha a nagyobb testvér, vagy unokatestvér egy bizonyos iskolába jár, akkor a kisebbiket is oda viszik:

„Ha már az idősebb gyerek már a hatos iskolába jár, akkor már minden gyereket oda adnak a szülők és ilyen, mint egy családi iskola. Tehát még szinte van is olyan, hogy minden második osztályban vannak olyan gyerekek, akik egy családba tartoznak.” (6_FP)

5. Az iskola vonzáskörzete és más praktikus szempontokon alapuló döntés

A praktikus szempontok nagyon fontos szerepet játszanak az iskolaválasztásban. A lakóhely és az iskola közelsége, a napközi, az ingyen ebéd, vagy az iskolabusz befolyásolhatja a szülőket a választásban. Beregszász magyar iskoláiban interjúzva a felsorolt szempontok közül a leghangsúlyosabban az iskola térbeli elhelyezkedése, megközelíthetősége jelent meg, mint iskolaválasztási motiváció (az iskolák elhelyezkedését lásd az 1. térképen).²⁷

A Beregszász belvárosában található iskolák (4. és 6. iskola, valamint a BMG) közötti választást a távolság kisebb mértékben határozza meg, de a város periférikus részein elhelyezkedő iskolák (10., 9. és 3. iskola) esetében kevesebb városi gyerek beiskolázása a jellemző, amit leginkább a környező falvakból próbálnak pótolni.

„A hármask iskola kicsit távol esik tőlünk, és a szülők azért félnek [értsd: féltik a gyereket], hogy ugye kint Búcsúba, az egy külön [része a városnak], olyan, mintha egy faluról utazna be a gyerek. Csak

²⁷ A gyerekek beiskolázásakor a szülőknek kérvényben kell kérniük a gyerek felvételét az adott iskolába. A legkézenfekvőbb megoldás az, ha valaki a lakóhelyéhez legközelebb eső iskolába iratja be a gyereket, de ha mégis másképp dönt, akkor sincs annak elvi akadálya, hogy máshová járjon a gyereke iskolába. Gyakorlati fennakadást esetleg az okozhat, ha a kiválasztott iskolában az osztályok létszáma a környéken lakó gyerekekkel már megtelt. Ilyenkor mondhatja azt az igazgató, hogy nem veszik fel oda a gyereket. A gyermek felvétele ezen túlmenően már az igazgatóval való „megegyezésen” múlik.

annyi [a különbség], hogy van iskolás busz, tehát ez már megoldott, úgyhogy úgy meg tudják oldani a gyerekek, hogy tovább tudjanak tanulni ott.” (6_FP)

„K: Most már a 10-es iskola nem szokott számításba jönni? A nyolcas és a kettesnek az összevonása?

A: Nem nagyon, mert az is nagyon táv hely. Oda a busz nem megy, és oda gyalog kell menni. Igen, és az a hatos iskolától, az egy jó 40 perc gyaloglás. Tehát az, az messze van.” (6_FP)

A 7. iskola esete annyiban tér el az előzőektől, hogy bár kvázi a belvárostól pár percre helyezkedik el, szociális okok miatt azonban nem vesz részt a helyi oktatási piaci versenyben. Az iskolát a roma telep tanulói választják, amiben a közelség is szerepet játszik.

„Az itteni cigányoknak teljesen természetes, hogy ide iratják [a gyerekeket], mert ők ezt eleve úgy is hívják, hogy cigányiskola, ők nem mondják, hogy 7. sz. Általános Iskola, és az, hogy nagyon közel van, pár méterre van a külön tanyától, amit ők tábornak neveznek.” (7_FP)

A beregszászi roma telep olyannyira kiterjedt, hogy közelség tekintetében a 9. iskolát is érinti: akiknek az esik közelebb, azok oda járnak.

„A kilences [iskola] pedig, mivel itt egy vasútvonal is volt régen, ez a vasútvonal a tábort összeköti a 9-es iskolával, tehát majdnem oda vezet ki ez a vasútvonal, és akik a tábor végében laknak, azoknak közelebb van a 9-es iskolába menni.” (7_SZP)

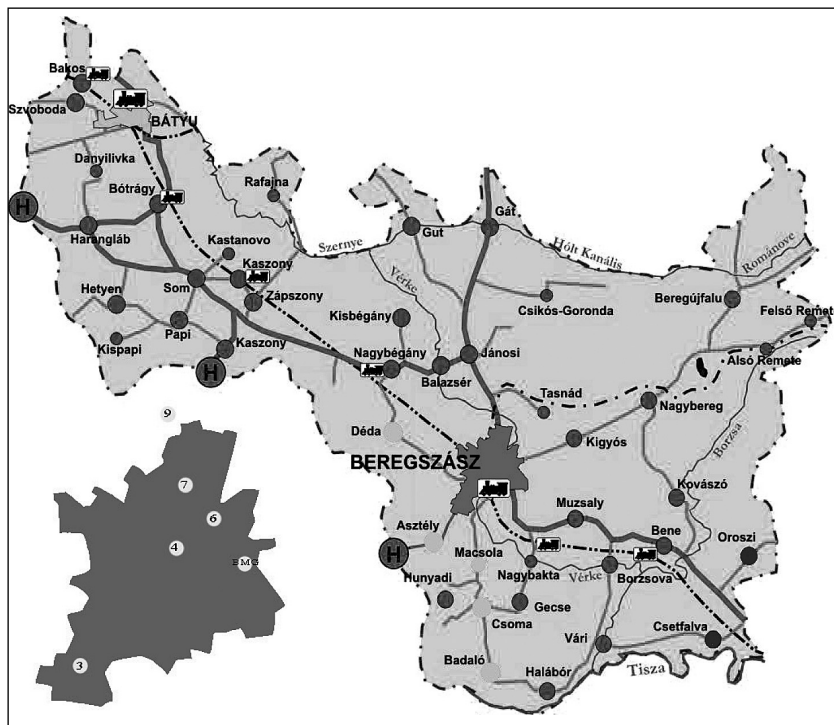
A falvakról bejáró tanulók száma Beregszász magyar tannyelvű osztályaiban 226 fő.²⁸ Az összes magyar tannyelvű intézmény diáklétszámának (1419) ez a 16%-a. A faluról bejáró gyerekeknek korábban kell felkelniük, ha nincs iskolabusz, akkor a szülőknek többletköltséget jelent a gyerek utaztatása, néhány iskolában érezhető egyfajta ellenszenv is a falusi diákokkal szemben. Azokban az iskolákban, ahol kutatásunkat folytattuk, a 3. iskolában jelent meg a falusi gyerekek beiskolázásának szempontja a leghangsúlyosabban. Az iskola periférikus elhelyezkedése miatt Beregszász belvárosából, vagy a város más részeiből csak a diákok 10%-a jár ide, míg Beregszász ezen periférikus része, ahol az iskola is elhelyezkedik (Búcsú, korábban különálló falu volt), leginkább helyből (50%) és a kör-

²⁸ A Beregszászi Városi Oktatási Hivatal által közölt adat.

nyező falvakból tudja feltölteni a létszámot. Az iskola buszjáratot működtet, ami nagyban hozzájárul a faluról érkező gyerekek vonzásához.

A Beregszász környéki falvakban 20 km-es körzetben 6 magyar középiskolát, 5 általános iskolát találunk, tehát a helyi oktatás elviekben megoldott lenne (lásd 8. táblázat). A szülők közül sokan mégis a városi iskolákat választják.

1. térkép. Az iskolák elhelyezkedése Beregszászon belül és az egyes iskolák vonzáskörzete

A 3. iskolában arról számoltak be, hogy az egyik fontos szempont a falusi szülők döntésében, hogy a helyi falusi iskolában milyen körülmények között tanulhat a gyerek. A cigány tanulók magas aránya (lásd 8. táblázat) meghatározó lehet ilyen szempontból, tehát ez a döntés egyben a korábbiakban taglalt szociális kategóriába is beletartozik. Az alábbi részlet egy olyan falura vonatkozik például, ahol a helyi iskolai diáklétszámnak 47%-a cigány nemzetiségű:

„Badalóból is vannak tanulóink, viszont van olyan, hogy 20 cigány van egy osztályban, meg 4 magyar; tegyük fel, és akkor a szülő azt mondja, hogy én akkor inkább beadom [egy másik iskolába]. Van autóbusz, iskolabusz, nincs gond, nincs probléma. És ezért adják vagy a mi iskolánkba, vagy a négyes iskolába, vagy a nyolcasba.” (3_FP)

8. táblázat. A Beregszász környéki falvak néhány jellemzője

Falu neve	Távolság Beregszásztól (km)	Helyi iskola fokozata	Roma tanulók aránya a helyi iskolában (%)**
Makkosjányosi	7	Középiskola	22
Tizacsoma*	9,9	Középiskola	0
Nagymuzsaly*	9,1	Középiskola	0
Gát	14,7	Középiskola	25
Nagybereg	10,1	Középiskola	9
Vári	16,2	Középiskola	38
Csetfalva*	20,9	Általános iskola	0
Sárosroszi*	20	Általános iskola	0
Beregdeda*	5,3	Általános iskola	13
Nagyborzsova	12,5	Általános iskola	0
Badaló*	12,7	Általános iskola	47
Asztély*	5,2	Elemi iskola	0
Macsola*	7,1	-	-

* az interjúban említett falvak; ** 2008/09-es tanév adatai (Braun–Csernicsek–Molnár 2010:76)

6. Az oktatási színvonalon, továbbtanulási mutatókon alapuló döntés

A beregszászi iskolák között egyfajta hierarchiát lehet felfedezni, az iskolák e hierarchiában elfoglalt helyével kapcsolatban többé-kevésbé összecsengő válaszokat kaptunk a különböző interjúalanyoktól. Ennek értelmében a város két legjobb iskolája a 4. és a 3. középiskola.

„Énszerintem a beregszászi magyar iskolák közül a két legjobb iskola a négyes és a miénk [a 3. sz. iskola], így tartják. Továbbtanulási szempontjából is. Lehet, hogy a négyes egy picit jobb, mert ott több a belvárosi gyerek, akiknek a szülei jobban odafigyelnek a gyerekeikre, de nem nagy a különbség. Például tantárgyi vetélkedőkön a mi tanulóink is nyernek első, második, harmadik helyet. Tehát ez a két iskola,

amelyek a magyar iskolák közül a legjobbak. Legalábbis én úgy tartom, hogy ez a két legjobb iskola.”(3_FP)

A legjobb iskola címéért a Beregszászi Magyar Gimnázium is versenyzik, a középiskolák itt hátrányba kerülnek, mert a gimnázium kifejezetten tehetséggondozással foglalkozik, az itt végzett diákok továbbtanulási mutatói magasak. Ugyanakkor ezzel az is együtt jár, hogy a város többi magyar iskolájából a legtehetségesebb diákok az elemi osztályok elvégzése után átvándorolnak ebbe az intézménybe:

„Negyedik osztály után a Beregszászi Magyar Gimnázium az, aki elszippantja a gyerekeinket. Ugye egyik szemünk sír, a másik meg nevet ilyenkor, mert örülünk neki, büszkék vagyunk rá, hogy be tudtak jutni a tanulóink, a másik meg, hogy itt csökken a tanulólétszámunk, de hát, ha a gyerekek az érdeke azt kívánja, akkor érthető.”(4_SZ_2)
„Harmincketten vannak a negyedikesek, abból kilenc akar menni gimnáziumba. De ez a kilenc 9, ez egy jó, nagyon kimagasló tanuló, tehát ott, ott ilyen pedagógusszülők gyerekei, vagy pedig tiszteletek²⁹ a szülei, vagy készülnek a gyereket külföldre taníttatni.”(6_FP)

A 7. számú cigányiskolánál a továbbtanulási mutatókról nehéz lenne beszélni, a diákok többsége nehezen jut el a 9. osztály befejezéséig. A tábor, vagy ahogyan Beregszászban nevezik, a „külön tanya” szomszédságában található iskolába nagyrészt csak cigánygyerekek járnak, és a legtöbb esetben az iskolalátogatás kérdése is nagy problémákat okoz. Ráadásul a cigány közösség szocializációs mintái, a korai családalapítás, gyerekvállalás sok esetben az általános iskola befejezését sem teszik lehetővé.

Magyar iskolák nagyvárosi szórványban. Munkácsi tanulságok

Interjúink alapján arra jutottunk, hogy Munkácson az iskolaválasztást az alábbi tényezők befolyásolják:

1. lokális tényezők (az iskola elhelyezkedése, távolság),
2. identitástényezők (családi minta, a magyar nyelv presztízse),
3. szociális tényezők (vallás, anyagi helyzet, romák aránya az iskolákban),
4. az oktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos tényezők (felszereltség, kirándulás, egyéb lehetőségek),

²⁹ Református papok.

5. nyelvtudás megszerzésének az igénye (ukrán és magyar nyelvtudás). Emellett azonban mindenképp figyelembe kell vennünk, hogy más és más tényezők dominálnak az óvodai, az elemi és középfokú iskolaválasztásnál az adott kutatási helyszínen.

1. Lokális tényezők

Az iskolaválasztásban az intézmény elhelyezkedése, a megközelíthetőség, illetve a járásban a közelség, és adott esetben a bentlakás (kollégiumi elhelyezkedés) is szerepet játszik, ám megjelenik a szülők anyagi háttere, a beutaztatás költségének tényezője is.

„AV: Hát, hát mert ugye, hogy közelebb is van Gát³⁰, meg Dercen is. Ugye Dercen is. Akkor még nem volt se Gáton, se Dercenben [középsiskola], mondjuk a mi időnkbe. Meg a szülők a pénzt is nézik, én szerintem, az útra.

AK: Igen, az útköltségek.

AV: Könnyebb bejutni.

AK: Igen. Igen. Igen, Gátra kevesebb ideig tart bejutni, mint Munkácsra mondjuk.” (II_A)

A munkácsi járáson belül is megfigyelhetjük az iskolaválasztási szempontok között az iskola elhelyezkedését, a megközelíthetőséget. A munkácsi járásban a magyarok által is lakott falvak elhelyezkedése érdekes képet mutat (lásd 2. térkép), hiszen a falvak három járás (az ungvári, a beregszászi és a munkácsi járás) határán fekszenek. Ilyen szempontból van olyan falu, amelyből egyértelműen közelebb van az ungvári járási nagydobronyi gimnázium, mint a munkácsi intézmények, de olyan falu is van, amely a beregszászi járási Gát középiskoláját célozhatja meg.

Mivel a megyében és a járásban is több helyen lehet középfokú végzettséget szerezni, ezért a városnak a magyar nyelvű oktatás szempontjából már nincs olyan vonzáskörzete, mint régen.

³⁰ Gát település ugyan a beregszászi járáshoz tartozik, de a falvak elhelyezkedése szempontjából Izsnyéte községhez közelebb van, illetve az utazás költsége is alacsonyabb, mintha Munkácsra utazna be a diák (Gát és Izsnyéte között a távolság 6,2 km, autóval 6 perc, míg a Munkács–Izsnyéte közötti távolság 16 km, 16 perc autóval)

2. térkép. A munkácsi járásbeli magyar falvak elhelyezkedése Munkácshoz képest

„AK: És ez minek köszönhető, hogy már nincsen vonzáskörzet?

AV: Azért, mert a faluban megjelentek a középiskolák. Hát Munkács környékén, Barkaszón van középiskola, meg Dercen. [...]. És az a baj, hogy a legközelebbi falu is tizenöt kilométer Munkácstól.” (MI_3)

Mivel Ukrajna oktatási törvénye kötelezővé teszi a középfokú végzettség megszerzését, ezért az általános iskola befejezése után a diákok előtt több lehetőség áll az érettségi megszerzésére: középiskolákban való továbbtanulás (környező falvakban és Munkácson is van rá lehetőség), szakiskolákban való továbbtanulás (Munkácson és a megyében), gimnáziumokban és a líceumokban való továbbtanulás (Munkácson és a megyében), valamint magyarországi gimnáziumokban való továbbtanulás.

„AV: Hát most inkább a gimnáziumokba, meg a szakközépiskolába mennek. Dobronyban vannak hárman, Munkácson a Szent Istvánban ketten. A Gáti Középiskolában vannak, a Derceni Középiskolában.

AK: És akkor mennyire jellemző, hogy mondjuk egy középiskolai oktatásba, így a környező falvakat választják?

AV: Igen, Munkácson is van középiskola. Hát inkább így a közelebbit választják, hát igen.” (IIG)

Az intézmények elhelyezkedésével kapcsolatos tényezők Munkácson az óvodai, elemi és középiskolai választásnál egyaránt megfigyelhetőek. Míg a magyar szülők a városban az óvoda szintjén az ukrán és magyar

csoport között választhatnak, addig a magyar anyanyelvű romák nagyrészt a „cigánytáborhoz”³¹ közel lévő ukrán csoportba íratják a gyerekeiket.³² Ugyanakkor a roma etnikumú közösségben csak nagyon kevesen járnak óvodába.

„AK: A tanulóknak hány százaléka járt oviba? Hogy van-e külön ovi, vagy nincs?

AV: Egy diákom van, aki óvodába járt a 35-ből.

AK: És milyen oviba jártak?

AV: Ő ukrán óvodába járt, az a gyerek.

AK: Bent? A belvárosban? Vagy hol?

AV: Itt a külvárosban, itt van egy óvoda, nem messze innen, a Frankó utcán.

AK: A táborban? A cigánytáborban? Vagy, hol?

AV: A szélén.” (14_MA)

Az elemi iskolaválasztásnál a romák körében szintén az iskola közelsége játszik nagy szerepet, ám itt a „módosabb cigányok”, illetve azok, akik a város központjában élnek, az oktatás minőségére hivatkozva a Munkácsi 3. sz. Rákóczi Ferenc Középiskolába íratják gyermekeiket.

„AK: És akkor miért jönnek ide?

AV: Mert ez presztízs, hogyha magyar iskolába jön. A cigányiskolába nem akar. Ezt több szülő mondja nekem, nem mennek oda, hiába ugyanúgy tanítanak. De azt mondja, ott nem tud, nem tanul meg semmit, nem tanul meg se írni, se olvasni. És itt megtanul.” (3_MA)

A jelenség minden egyes településen megfigyelhető, ahol külön a település szélén, magyar nyelven működnek „cigányiskolák”.

Kárpátalján jelenleg két olyan intézmény működik, ahol csak roma gyerekek tanulnak: a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola és a Beregszászi 7. sz. Általános Iskola (mindkét intézmény magyar tannyelvű). Az egyházak támogatásával Kárpátalja jelentős roma lakossággal bíró településein az állami iskolák mellett is hoztak létre ún. „cigányiskolákat” a táborokban kiegészítő osztályok vagy napközik formájában. A munkácsi járásban Barka-

³¹ Kárpátalján így nevezik azokat a területeket, ahol egy adott területen koncentráltan élnek a cigányok (ua., mint a cigánytelep).

³² Ukrajnában mindössze egy éve vált kötelezővé az elemi iskolai oktatás megkezdése előtti óvodai nevelés. A jelenlegi szabályozás legkevesebb egy év óvodai részvételt tesz kötelezővé.

szón és Szernyén is működik ilyen jellegű iskola, szintén magyar oktatási nyelven.³³

A városi vagy falusi központokban található iskola kiválasztásának jelzésértéke van a roma közösségen belül. Ezzel fejezik ki a romák, hogy ők mások, nem tartoznak a hagyományos értelemben vett cigány közösséghez, attól mind életkörülményeik, mind igényeik szintjén különbözni szeretnének.

„A cigányok közül is van különböző kasztrendszerek, illetve vannak a kasztok. Tehát vannak azok a cigányok, akik kikérik maguknak, hogy ők cigányok. Ők nem fogják cigányiskolába járatni a gyerekeiket, hát hogy képzeljük mi ezt?! Tehát, akik már betelepédtek, akik már itt laktak bent a városban, azok a cigányok kizárólag a magyar iskolába adják a gyerekeiket.”(3_MSZ)

„De aztán kéreznék ide vissza [a 3. sz. középiskolából]. Meg ottan muszáj járni, ott muszáj táskát venni. És itt nekik, ide nem kell semmi, nekik itt jó.”(14_MI)

A szegregációt az is jelzi, hogy a városi oktatásügyi hivatal azokat a (nem csak magyar anyanyelvű) roma gyerekeket, akik a beiratkozásnál ukrán vagy orosz tannyelvű iskolát választanak, átirányítják a magyar tannyelvű „cigányiskolába”. A jelenség valószínűleg összefüggésben lehet azzal, hogy a város mintegy háromezer főre tehető cigány lakosságának zöme magyar anyanyelvű, így a hivatalos városi oktatásügy a nem magyar anyanyelvű roma gyerekek magyar tannyelvű iskolába való átirányításával leveszi a többségi iskolák válláról ezen tanulók integrálásával és oktatásával kapcsolatos problémáit.³⁴

„Igen. Volt olyan, hogy volt pár gyerek, az ukrán iskolából jöttek, mert nem itt laknak ebbe a kerületbe, és akkor kérték, hogy vegyem át.”(14_MI)

A lokális tényezők a középfokú iskolaválasztásban is előjönnek, ám a 3. sz. és 14. sz. iskolák közötti választásban az oktatás színvonala és a továbbtanulási motivációk játszanak nagyobb szerepet.

³³ Részletesebben ld. Braun – Csernicskó – Molnár 2010:85.

³⁴ Ungváron működnek még a munkácsi „cigányiskolához” hasonló oktatási intézmények: az Ungvári 13. és 14. sz. Általános Iskola. Vajon hasonlóan viselkedik-e a hivatalos oktatásügy, ha magyar anyanyelvű roma gyerekekről van szó?

A Munkácsi Szent István Katolikus Líceum a városi oktatási piac és a városi tanulók szempontjából csak részben releváns. Az igazgató elmondása alapján kevés (összesen tizenegy) városi gyerek tanul itt, hiszen nagyrészt a környező települések és járáások magyar falvaiból tanulnak az iskolában.³⁵ Az itt tanuló diákok egy része a megközelíthetőségre, a kollégiumi elhelyezésre, valamint a család anyagi helyzetére hivatkozva választja az iskolát.

„Ugye hát itt nehéz helyzet van, anyagilag nehéz helyzet van itt Ukrajnában, Kárpátalján is. Hát a szülő is azt nézi, hogy lakhelyéhez közeli iskolába adja a gyereket. Ha már egy jobb iskolába adja, lakhelyéhez közelebbi, mert ugye az utazási költség is, meg a kollégiumi díj is számít.”(MSZILI)

De hasonlóképp vélekednek a megközelíthetőség szempontjából a diákok is, akiket a kollégium és beutazás is befolyásolt abban, hogy a líceumot válasszák.

„AK: De van itt Munkácson még egy iskola, igaz? Még egy magyar iskola, középiskola. Senkinek nem jött szóba, mint alternatíva? Nem? Mi a különbség?”

AV1: Hát a beutazás. Itt van kollégium.

AV2: Meg ez erősebb iskola, mint az.

AV3: Onnan is többen átjöttek ide. Hát osztálytársak is mentek oda, meg ismertem azokat is, inkább ismerkedni akartam, meg ez erősebb iskolának [számít]. Meg az is, mert erősebb szerintem, ahogy hallottam az osztálytársaimtól. Meg az, hogy korán reggel kelni az iskolabuszra, még járni az iskolabuszhoz, és azért itt tudunk tovább aludni.

AV4: Az alvás, az egy fontos szempont.”(MSZILF)

2. Identitástényezők

Az identitástényezők közé soroltam azokat az iskolaválasztást befolyásoló tényezőket, melyek a családi mintával és a magyar nyelv presztízsével, annak fontosságával függenek össze. Ezek a motívumok megjelennek mind

³⁵ Kárpátalján „elit” iskoláknak számítanak az egyházi líceumok. A református egyháznak négy ilyen intézménye van (valamint egy félig állami, félig egyházi finanszírozású, a helyi szóróváltás érdekében létrehozott Técsői Református Líceum). Ezen kívül van egy görög katolikus és egy római katolikus líceum is. Ld. részletesebben Molnár 2006:175–198.

a városban található három oktatási intézményben, mind pedig járási településeken is. Az egyik munkácsi intézmény által nyújtott keresztyén, katolikus nevelés is hatással van a vallásilag elkötelezett szülők és gyermekek iskolaválasztására.

A családi minta követése a gyerekek, a szülők és intézményvezetők véleményében is helyet kap.

„AK: Milyen szempontok vezérelték, amikor ezt az iskolát választotta?
AV: Nem volt szempont. Ez természetes volt az egész családba, hogy ide jön. Nem, nem volt lehetőségem mérlegelni, meg hát, nem is akartam.” (3_MI)

Az interjúban nem csak a családi minta követését figyelhetjük meg, hanem a magyar oktatási rendszer kínálatának a szűköségét is. Hiszen a magyar szülőnek, ha magyar nyelvű elemi iskolai képzést szeretne választani gyermekének, akkor gyakorlatilag nincs választási lehetősége.

„Hát például úgy, hogy két unokatestvérem ide járt, a nagyobbik, és én is. A testvérem is itt tanult, először a 20-as iskolában, aztán itt. A 2 testvérem is itt tanult, és a szüleim úgy döntöttek, hogy ide adnak.” (3_MF)
„És másodsorban, hogy ugye itt vannak a rokonaik: testvér, unokatestvér. Ha a lányom, a fiam is, hadd járjon ő is akkor ide, tradíciók is.” (14_MA)

A szórványvidékeken a magyar nyelv használata, a magyar nyelvhez való ragaszkodás szorosan összefügg az államnyelv ismeretének a fokával, hiszen a nyelvkörnyezeti hatás miatt Munkácson a magyarok többsége a mindennapi érintkezésben, a kommunikációban az ukrán nyelvet használja. Éppen ezért az államnyelv ismerete nem okoz gondot, míg a magyar nyelvnek az identitás megőrzésében játszott szerepe erősebb, mint a tömbterületeken.

„AK: De a másik nem lett volna közelebb?
AV: Magyarul jobban értek, ez jobban fontosabb volt nekünk, mint a közelség” (3_MF)
AK: Ti otthon milyen nyelven beszéltek?
AV: Ukránul.
AK: Ez érdekes, ha ti otthon ukránul beszéltek, akkor hogy jött az, hogy [magyar iskola]?
AV: Anyukám meg nagymamám azok magyarul is tudnak, azért jöttem ide.” (3_MF)

Az interjúrészletben megjelenik a magyar nyelv használatának a kérdésköre, azaz a magyar nyelv használati köre már nem csak a hivatali szférában, hanem a hétköznapi érintkezésben, a családi (informális tér) környezetben is jelentősen csökken ezeken a területeken. Az ukrán és a magyar nyelv használati körére számos helyen találunk még utalásokat az interjúkban.³⁶

A vallás, a valláshoz tartozó közösség, mint iskolaválasztási motívum nagyrészt a liceum, mint oktatási intézmény választásánál játszik szerepet. A másik két városi iskola közötti választást kevésbé befolyásolja a vallás, ezeknél sokkal hangsúlyosabbak az iskola által nyújtott lehetőségek (kirándulások, ösztöndíjak), valamint az oktatás színvonalának a szerepe.

„Ami fontos, amit mi nagyon fontosnak tartunk, ez az oktatáson túl, ez a katolikus nevelés. Ez elsődleges, hiszen a gyerekeknél ez nagyon fontos dolog, hogy ugye kamasz gyerek hová kerül, milyen környezetbe. És azt látjuk, hogy szükség van ezekre az intézményekre. Bár az egyház ezt nem támogatja, vagyis az állam az egyházi iskolákat. Azt mondják, hogy nincs nekik erre szükségük, de viszont nem látják azt, hogy mennyire pozitív hozzáállással kerülnek a gyerekek ide, mennyivel másabb a többi iskolától. Ugye mi nem engedjük a dohányzást, olyan lelki gyakorlatokat, olyan szakkollégiumokat vezetünk számukra, ami meghatározó.” (MSZILI)

A római katolikus vallás ugyan nem feltétele annak, hogy a diákok a liceumban tanulhassanak, de a közös programokon, lelkigyakorlatokon kötelező részt venniük. A diákok véleményében is megjelenik ez a tényező, pozitívumként élük meg a közösséget, a kirándulásokat, valamint a lelki gyakorlatokat is, ami az adott valláshoz köthető.

„AK1: Mik azok a jó dolgok?
AV1: Hát mondjuk a tanítás magas szinten folyik, tehát meg a programok, mint bentmaradásos hétvégeken,³⁷ meg a nevelés is szerepet játszik.
AV3: Hát nekem is a társaság, hát jó a tanítás, erős. És a kollégium.
AV4: Hát nekem is a tanárok. A társaság is nagyon jó, mert ők is megértik, ha valami probléma van. Meg nekem is így a kirándulások,

³⁶ A nyelvek használati köre más szórványtelepüléseken is hasonló tendenciát mutat. Ld. bővebben: Ferenc–Séra (megj. alatt)

³⁷ A liceumban a diákok kéthetente járnak haza. Az ott töltött hétvégeket nevezik „bentmaradásos hétvégének”, amelyeken különböző kirándulásokat, közösségi programokat szerveznek számukra.

meg a lelki gyakorlatok is nagyon jók, mert legelső lelki gyakorlatnál még egy kicsit félttem, hogy mit fogunk vajon csinálni, de nagyon jól játszottunk, érdekes dolgokat szoktunk csinálni.” (MSZILF)

3. Szociális tényezők

Interjúink alapján az iskolaválasztást Munkácson az anyagi helyzet, a cigányság iskolai aránya is befolyásolja. A család anyagi helyzete vagy épp a magyarországi támogatáspolitikát is befolyásolja az iskolaválasztást az interjúk alapján. Azonban ez a mozzanat a Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában (a „cigányiskolában”) jelenik meg a leginkább.

„A Kárpátalja című újságban hallottam az iskoláról, nagyon megtetszett benne, hogy sok ilyen kirándulást ajánlott föl ez az iskola, és eljöttünk megnézni az iskolát, és nagyon megtetszett az új kollégium, fiúkollégium és emiatt is választottam. Könnyebb a beutazás is, mert tudok jönni vonattal, olcsó és nagyon megtetszett ez az iskola.” (MSZILF)

„Nincsen olyan [mint az] ukrán iskolákba, hogy a szülőket többször behívják, mit kell össze [gyűjteni], nem követelnek, hogy mindig kell valami pénzeket leadni, csinálni újítást a termekbe, meg most az iskolába leadni. És ugye Munkácson is kevés a munkalehetőség is. Az embereknek kevés a pénzük, ez az igazság. És akkor persze, hogyha hallanak, hogy ebből az iskolából a gyerekek ebédet is kapnak, nagyon keveset kell fizetni, melegbe van, tisztába van, és lehetőségek is nagyon [jó].” (MSZILF)

A líceumot választók körében befolyásoló tényezőnek számít az, hogy csak minimálisan fizetnek a képzésért (az egyházi fenntarthatóságnak köszönhetően), tehát a magyar nyelvű oktatás és a katolikus nevelés azok számára is elérhető, akik nem rendelkeznek magas fizetéssel. De megjelenik egy másik motívum is, ami szintén az anyagi helyzettel függ össze: az ukrán tannyelvű iskolákban az „oktatás színvonalát”, valamint az iskola által nyújtott különböző lehetőségeket meg kell fizetni, míg a líceumban nem, vagy csak minimális hozzájárulással.

„Nincs ilyen megkülönböztetés a gyerekek között. Nálunk [a 3. iskolában] ilyen volt, hogy aki gazdag, az most a menő, szóval ez nekem nem tetszett.” (MSZILSZ)

A Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában utalnak arra, hogy a magyar anyanyelvű cigányokat befolyásolja a magyarországi támogatáspolitikát, nevezetesen az oktatási-nevelési támogatás abban, hogy iskolába járjanak. Ám a cigány lakosság és a diáklétszám növekedése nem (csak) ezzel van összefüggésben (ld. a tanulmány elején az 1. táblázatot), hanem az ún. szociális segély meglétével, mely minden ukrán állampolgárt megillet, ha gyereket vállal.

„AV: Ebből élnek, a segélyekből, ez nem titok, munka nincs. Most ezek a munkahelyek mind megszűntek. És egyre nehezebb az élet.

AK: És a gyerekek azok, sok gyerek születik, de jönnek mind iskolába, vagy maga mit gondol erről?

AV: Hát próbálunk most már úgy, hogy ha nem adják a gyereket iskolába, akkor nem fogják kapni a segélyeket. Hát ez egy kicsit megsegített minket.

AK: Milyen segélyre gondolnak? Erre a magyarországira? De ez, nekik ez szempont?

AV: Hát ez nem. Nem annyira sok pénz. Nekik az a szociális segély, amit a gyerek után, a picik után kapnak. Hát ez egyszer egy évbe van, nem egy olyan Isten tudja milyen nagy összeg.” (14_MI)

Az iskolaigazgató és a tanárok elmondásai alapján az alsóbb osztályokban még magas a diáklétszám, azonban minél tovább haladnak, annál jobban csökken az osztályok létszáma, és főleg a látogatások létszáma az iskolában. Mivel az igazolást az iskola csak 50 megengedett hiányzás után adhatja ki, ezért a pályázati beadás időszakában a támogatással ösztönzik a cigány tanulókat, hogy látogassák az órákat.

„AK: Mit gondolsz, a szülőket itt általában mi vezérli abban, hogy ebbe az iskolába, vagy ezt az iskolát válasszák vagy, hogy működik itt?

AV: Őket? A szülőket?

AK: Azt, hogy miért ide?

AV: Elsősorban szerintem a pénz.” (14_MA)

Ugyan nemzetiségi kimutatások nem állnak a rendelkezésünkre, de az interjúk alapján kirajzolódni látszik, hogy a Munkácsi 3. sz. Rákóczi Ferenc Középsiskolában a magyar szülőket befolyásolja a cigány tanulók aránya az osztályokban (az igazgató elmondása alapján kb. 100 főre tehető a cigányok létszáma az iskolában, ezek nagy része az alsóbb osztályokban tanul).³⁸ A lí-

³⁸ Az 1. A osztályban 28 diák van, akik közül 8 cigány/roma. Az 1. B osztályban 25 diák van, közülük 13 cigány/roma. A 2. A osztályban 23 diák tanul, ebből 8 cigány/roma, a 2. B osztályban 19 diák jár, ebből 8 cigány/roma. Forrás: a Városi Oktatási Osztály adatai

ceumban pont ezt a szempontot említi az egyik diák annak okaként, hogy ő miért nem a 3. iskolában, hanem a líceumban tanult tovább.

„AV2: Hármas iskolából jöttem, 16 éves vagyok, hát barátnőmtől hallottam, hogy van ilyen lehetőség, hogy ide jöjjenek, de hogy jó, tehát jobban tanulni lehet, mint a magyar iskolában, könnyebben minden. És nemcsak tanulás, hanem szórakoztatás is van valamilyen. Jobbak az osztálytársak, sokkal jobbak attól [a 3. iskolától].

K1: Miért? Milyenek voltak?

AV2: Hát mondjuk több benne a cigány iskolás.

K1: És milyenek voltak azok az osztálytársak? A cigányok.

AV2: Hát ilyen, hogy laza, nem tanultak, akkor a többieket is. Igen, na nem lehetett rendesen tanulni és itt minden sokkal jobb.”(MSZILF)

A fókuszcsoporthoz beszégetésen részt vett diákok közül ugyan csak ketten munkácsiak, de az iskolaválasztási döntésben mégis megjelenik az osztályban lévő cigányság arányából kiindulva az oktatás minőségének a csökkenése (nyilván nem csak ez az egy tényező befolyásolta a diákot az iskolaválasztásban).

„AV: Most a magyar szülőt is befolyásolja az, hogy sok a cigány [az iskolában]. Úgy hát ezért is nem adják [be a gyereket abba az iskolába]. Sok [ilyen] szülőt tudok. Azért, hogy rengeteg a cigány az osztályba, és nem nagyon akarják [be]adni a magyar gyerekeket.

AK: Igen?

AV: Ez is, ez is egy olyan tényező, hogy mindig mondjuk az igazgatónak, hogy inkább ne vegyed őket, mert akkor a magyar gyerek is nem akar jönni. Mert még így alsó osztályba, tudod, az még olyan, hogy kicsike. De amikor már feljebb megy, ott mindig állandó problémák vannak a cigányokkal.

AK: És akkor tudsz olyat, olyan diákot, aki azért nem jött mondjuk a magyar iskolába?

AV: Mert sok a cigány? Igen.

AK: És akkor mit csinálnak? Akkor mennek ukránba?

AV: Akkor ezek mennek ukrán iskolába.

AK: Ez érdekes, hogy az ukrán szülőknek a gyereke eljön így is, meg úgy is. Vagy őket ez nem befolyásolja?

AV: Őket is befolyásolja, de hát mondjuk, ha már eldöntötte, úgy is beadja.”(3_MA)

Az interjúrészlet egyrészt rámutat arra, hogy a magyar szülők a cigánygyerekek létszáma miatt nem íratják sok esetben magyar tannyelvű

iskolába a gyereket, másrészt az ukrán anyanyelvű diákoknál (vagy épp vegyes házasságból érkező diákok) mégsem befolyásolja az iskolaválasztást. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy azok a diákok, aki jól bírják a magyar nyelvet és nincs nehézségük az államnyelv ismeretével, azok az oktatás minőségére hivatkozva az ismeretek megszerzésére nem tartják megfelelőnek az adott iskolát. Míg az ukrán anyanyelvű diákok (vagy épp vegyes házasságból érkező diákok) számára a magyar nyelv elsajátítása a cél (néhol a továbbtanulás vagy épp nyelvi többlet miatt) a magyar iskola választásával.³⁹

4. Oktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos tényezők

Az oktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos tényezők az iskolaválasztási motivációkban is fontos szerepet kapnak, ide soroltam a felszereltséggel, kirándulásokkal és egyéb tanulási vagy ösztöndíj-lehetőséggel összefüggő tényezőket.

Az oktatással kapcsolatos kérdések a líceumot és a 3. sz. iskolát érintik. Bár a két iskola között az interjúk alapján csak az általános iskola után merül fel a konkurencia kérdése, azonban ez nagyrészt csak a továbbtanulókat érinti.⁴⁰ Ám a megváltozott felsőoktatási törvénynek köszönhetően a líceumokban már kettő vagy négy évet lehet majd tanulni, ami azt jelenti, hogy 7. osztály és 9. osztály (általános iskola) után is lehet felvételizni az oktatási intézménybe, tehát ezen a szinten is megjelenik majd az iskolaválasztás kérdése.

„AV1: Hát mondjuk a tanítás magas szinten folyik, tehát meg a programok, mint a bentmaradásos hétféteken, meg a nevelés is szerepet játszik.”(MSZILF)

„AK: Mi a különbség az iskolák között?

AV2: Hát a beutazás. Meg ez erősebb iskola, mint az [a 3. sz. iskola].” (MSZILF)

„AV3: De nekem elsősorban a kirándulás tetszik, a tanárok, hogy hát, hogy jók a tanárok, hogy odafigyelnek ránk, meg érdekesen előadják a témákat és a harmadik pedig, hogy jó a társaság. Igen. Szeretek itt lenni. A programok, a tanárok és az iskolatársak. Ez a három.” (MSZILF)

³⁹ Hasonló eredmény figyelhető meg más Munkácson végzett kutatásban is, ahol magyar szülőket kérdeztek meg az iskolaválasztási döntésükről (ld. Séra 2009:241–267).

⁴⁰ 1998-ban a kárpátaljai katolikus püspökség a 3. sz. iskola magyar felső tagozatos osztályával párhuzamosan katolikus osztályt hozott létre, mely két kibocsátás után 2002-ben vált önálló intézménnyé, megalakítva a Munkácsi Szent István Katolikus Líceumot.

Az igazgató elmondása szerint a líceum pályázati lehetőségekkel is segíti az itt tanuló diákokat.

„A pécsi Szent István Egylet segíti azokat a gyerekeket, akik rászorulók. Tehát árva, félárva, sokgyerekes, kapják az 50 ezer forint körüli összeget egy évre, ebből vígan ki tudják fizetni a kollégiumot. Az utazási költséget pedig a fenntartó hozzájárul a gyerekek utazásához.” (MSZILI)

5. A nyelvtudás megszerzésének az igénye

A nyelvtudás megszerzésének az igénye kétfelé irányul: egyrészt a 3. sz. iskolában azért tanul sok ukrán anyanyelvű (vagy vegyes házasságban élő) diák, mert a magyar nyelvet szeretné elsajátítani (sok esetben továbbtanulási szándék miatt), másrészt a líceumot választó diákok a nyelvkörnyezeti hatás és az államnyelv oktatásának a módszertanával úgy vélik, könnyebben elsajátítják majd az államnyelvet. Az interjúalanyok elmondásai alapján az államnyelvet két csoportban oktatják a diákok számára: egy felzárkóztató és egy haladó csoport.

„AV: Tehát családon belül a férj a feleséggel, a gyerekekkel általában az ukránt használják, és ez meg is látszik (...). Sokuknál a hagyomány dominál, hogy ő is idejárt, sokaknál pedig a továbbtanulás, vagy a további.

AK: Mert azt mondd, hogy Magyarországra akar menni?

AV: Hát igen, akkor kimegy tanulni a gyerek, stb., stb.” (3_MSZ)

Az interjúrészlet a vegyes házasságok anyanyelvhasználatára utal,⁴¹ ahol ezek a gyerekek (sok esetben szülők is már) nem fogják azokat a nyelvi regisztereket tudni és használni, melyek a tömbben élő magyar közösségre jellemzőek. A mindennapi családi kommunikációban a két vagy több nyelv közül (magyar, ukrán vagy/és orosz) nem a magyart, mint közvetítő nyelvet használják. Ez hosszú távon az adott közösség szempontjából akár nyelvcseréhez is vezethet.

⁴¹ A szórványban élő közösségek anyanyelvhasználatát számos tényező befolyásolja. Azonban a két vagy több nyelv ismeretének a fokától függően eltérően használják az informális és a formális térben a magyar nyelv regisztereit. Azaz többször fordul elő a kódváltás, szókölcsönzés jelensége a szórványtérben, mint a tömb magyar vidékeken.

„Aztán ott van még a nagyon sok ukrán, vegyes házasságokból jövő szülő adja a gyereket magyar iskolába, és azt mondhatom, hogy nagyon sok ukrán gyerek, olyan ukrán gyerek megy magyar iskolába, hogy szinte nem tud egy szót sem magyarul.” (MSZILI)

A vegyes házasságok közül, ahol az édesanya magyar anyanyelvű, nagyobb esélye van a magyar nyelvhasználatra és magyar iskolaválasztásra (mivel az anya végzi nagyrészt a gyerek nevelését). De az interjúban megjelenik a magyar, mint nyelvi többletnek a szerepe is a továbbtanulás szempontjából.

„A: Szóval, úgy vettem észre, hogy a tehetősebbje az beadja magyar iskolába. Érted?

K: Merthogy ez perspektíva?

A: Hát. Megtanul egy nyelvet. Nehéz a gyerekeknek, mert borzasztóan nehéz, mert nem érti még, amit akarsz neki mondani. Különösen első osztályba anyanyelvén kellene, hogy tanuljon. Ugye nem tud, nem ért meg mindent.

K: Ezeknek a gyerekeknek a szülei, felmenőik között vannak magyarok? Tehát érzed azt, hogy lehet, hogy azért akarják, mert, hogy mit tudom én, nagymama vagy nagyapa magyar?

A: Vannak olyanok. Vannak olyanok, hogy vannak magyarok, de vannak olyanok, hogy abszolút magyar nincs.

K: És gondolom a szülők sem tudnak nagyon segíteni.

A: Tehát a szülők, azok abszolút nem tudnak magyarul.” (3_MA)

Az interjúban az ukrán vagy vegyes házasságban élő diákoknál a magyar nyelv elsajátítása mint cél jelenik meg a továbbtanulás szempontjából, melynek eszköze a magyar tanítású iskola választása. Ezen diákok számára természetesen semmilyen külön módszertan nincs kidolgozva, sem pedig külön tanár, akik ezeket a nyelvi tényezőket figyelembe véve tanítanának. Ugyanazokat a folyamatokat figyelhetjük meg, mint amikor a magyar anyanyelvű diákok az ukránnyelv-elsajátítás érdekében választják az ukrán anyanyelvű intézményeket.

A líceumban az ukrán nyelv elsajátításának az igénye is szerepet játszik az iskolaválasztási tényezőkben. Hiszen ezek a diákok nagyrészt a környező falvak magyar településeiről érkeztek, ahol az államnyelvet nem tudják megfelelő szinten. A többi egyházi líceum közül Munkácsot az ukrán nyelvkörnyezeti hatás miatt is választják, azonban a homogén közösség, a rendszeres foglalkozások és a kollégium épp az ellenkezőjét eredményezi: nem kommunikálnak a körülöttük élő többségi nyelvhasználókkal.

„AV: A líceumot így a szüleim ajánlották, vagyis hát az unokatestvérem hallott róla és ő mondta nekem, hogy milyen iskola. Láttam a programokat, hogy sok lesz a kirándulás, meg így a tanfolyamba is jó iskola, erős, tanítják az ukrán nyelvet.” (MSZILF)

„AV: Mi próbálkozunk felzárkóztatni, próbálkozunk sok mindent a gyerekekkel csinálni.

AK: Az hogyan zajlik? Mitől jobb?

AV: Az azt jelenti, hogy csak azokkal foglalkozunk, akik nagyon rosszul tudnak. Kizárjuk azokat, akik már úgy tudnak beszélni és nekik nem szükséges. Azért mert felszabadul, könnyebben, a többi előtt, akik nem tudnak beszélni, könnyebben beszél.” (MSZILI)

Az igazgató elmondásai alapján az államnyelv elsajátítása érdekében a diákok számára felzárkóztatási órákat szerveznek.

Összefoglalás

Tanulmányunkban az iskolaválasztás mozzanatának tettenérésére törekedtünk, illetve arra, hogy az iskolát választó szülő, gyermek milyen érveket mérlegelve dönt egyik, vagy másik intézmény mellett. Ez természetesen függ attól is, hogy az egyes intézmények milyen képzési kínálatot tudnak megjelenni a helyi oktatási piacon.

9. táblázat. Az iskolaválasztás motivációi Beregszászban (tömb) és Munkácson (szórvány)

Beregszász	Munkács
Nemzetiségi, nyelvi alapú döntés.	Nyelvtudás megszerzésének az igénye (ukrán és magyar nyelvtudás).
Az osztály szociális összetételén alapuló döntés.	Szociális tényezők (anyagi helyzet, romák aránya az iskolákban).
A tanárok személyén alapuló döntés.	-
Családi, baráti mintakövetésen alapuló döntés.	Identitástényezők (családi minta, a magyar nyelv presztízse, vallási kötődés).
Az iskola földrajzi elhelyezkedésén és más praktikus szempontokon alapuló döntés.	Lokális tényezők (az iskola elhelyezkedése, távolság).
Az oktatási színvonalon, továbbtanulási mutatókon alapuló döntés.	Az oktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos tényezők (felszereltség, kirándulás, lehetőségek).

A két helyszínen elkészült interjúk elemzése során mindkét esetben olyan motivációs csoportokat sikerült beazonosítanunk, amelyek többé-kevésbé megfeleltethetőek egymásnak (9. táblázat). A táblázatból látható, hogy kisebbségi környezetben az egyik legfontosabb a nyelvi alapú döntés (azaz az ukrán vagy a magyar iskola választása), de emellett más praktikus szempontok is befolyásolják a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztását mind szórvány, úgy tömb helyzetben. Az iskolák tannyelvén kívül meghatározó szempontnak látszik a magyar anyanyelvű roma gyerekek aránya az adott iskolában, az iskola földrajzi távolsága a gyerekek lakóhelyétől, az oktatás színvonala, illetve a családi tradíciók, melyeknek szórványhelyzetben identitásmegetartó funkciójuk is van.

10. táblázat. A beregszászi iskolák versengése néhány szempontból

	7. sz. ált. isk.	9. sz. ált. isk.	6. sz. ált. isk.	10. sz. köz. isk.	4. sz. köz. isk.	3. sz. köz. isk.	BMG
Általános iskolai szakasz	+	+	+	+	+	+	-
Érettségi megszerzése	-	-	-	+	+	+	+
Továbbtanulást előkészítő, tehetséggondozó	-	-	-	-	+	-	+
Faluról beutazó diákok	-	+	+	+	+	+	+
Módosabb roma tanulók	+	+	+	-	(+)	-	-

+ van verseny

(+) az iskola nem célzatosan vesz részt a versenyben

- nincs verseny

A kiválasztott két kutatási helyszín elsősorban a magyar nemzeti-ségű lakosság számaránya tekintetében különbözött egymástól. Mindez a magyar iskolahálózat sűrűségét is meghatározza. Mivel Beregszászban a lakosság közel fele magyar nemzetiségű, ezért a magyar gyerekek beiskolázásáért egyszerre több iskola is verseng. Munkácson ezzel szemben a lakosság körében alacsony a magyar nemzetiségűek aránya, ami értelemszerűen kevesebb magyar tannyelvű iskolát tud fenntartani. Munkácson a beiskolázás első szintjén, az elemi iskola választásakor a magyar nemzetiségű szülők számára csak egy magyar iskola jöhet szóba, a 3. sz. középiskola. Bár a 14. sz. iskola is indít magyar tannyelvű elemi osztályokat, de ez az iskola a cigánytanulók beiskolázásáért felel elsősorban, a magyar szülők számára nem teremt reális alternatívát. A választás lehetősége később a továbbtanulást elősegítő munkácsi líceum és a középiskola között jelenhet

meg. Interjúink tanulsága, hogy a módosabb roma tanulók választásában a 14. sz. cigányiskola mellett megjelenik a 3. sz. iskola is lehetőségként.

Beregszászban már az elemi iskolai szintnél több általános és középiskola megjelenik a választható magyar iskolai palettán, tehát a szülőknek van reális választási lehetőségük. Az interjúk alapján a beregszászi iskolák között megkülönböztethetjük a cigány etnikumú gyerekek beiskolázásáért felelős 7. sz. iskolát, a két általános iskolát (6. és 9. iskola), amelyek már „elcigányosodó” jegyeket viselnek magukon, a periférikus fekvésű 3. sz. középiskolát, valamint egy külön típust testesít meg a tehetséges diákokat leförlöző 4. sz. középiskola és a Beregszászi Magyar Gimnázium.

Igazi verseny az iskolák között nem tapasztalható, csupán bizonyos szempontokból konkurálnak egymással az egyes iskolák. 1–9 osztályig például az általános iskolák versenyezhetnek a középiskolákkal, a diáklétszám tekintetében egyes módosabb roma tanulókért is folyhat harc a 7. iskolával. A 3. iskola periférikus helyzete miatt leginkább azokért a falusi diákokért szállhat harcba a többi iskolával, akik az ő körzetébe esnek. A 4. és 6. iskola pedig a Beregszászi Magyar Gimnáziummal a tehetséges tanulóknak küzdhet meg.

A nyelvi kérdés Beregszászban és Munkácson is dominánsan jelen van az iskolaválasztásban, csak épp ellenkező előjellel. Beregszászban ugyanis a magyar iskolákban zajló alacsony hatékonyságú államnyelvtanítás, az új ukrán nyelvű kötelező érettségi miatt a szülők az ukrán tannyelvű iskoláztatás mellett döntéssel kívánják gyermekeik ukrán nyelvtudását fejleszteni. Adatközlőink ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy a gyerekek fejlődése szempontjából ez a választás nem jár egyértelműen pozitív következményekkel. Adatközlőink többsége azon a véleményen volt, hogy bár nagyon fontos az államnyelv elsajátítása, és ez szinte minden magyar iskolában nehézkesen halad, de nagyon fontos, hogy a magyar iskolán belül találják meg a megfelelő megoldást az államnyelv elsajátításához.

A szórvány vidékeken a magyar nyelv használata, a magyar nyelvhez való ragaszkodás szorosan összefügg az államnyelv ismeretének a fokával, hiszen a nyelvkörnyezeti hatás, a vegyes házasságok magas aránya miatt Munkácson a magyarok többsége a mindennapi érintkezésben (akár még a családon belül is) az ukrán nyelvet használja. Éppen ezért az államnyelv ismerete nem okoz gondot, míg a magyar nyelvnek az identitás megőrzésében játszott szerepe erősebb, mint a tömbterületeken. A munkácsi magyar iskola tanulói között nagy számmal találunk vegyes házasságból érkező, a magyar nyelvet akcentussal beszélő tanulókat, akik kifejezetten a magyar nyelvtudásuk megerősítése miatt választották a magyar iskolát. A líceum ilyen szempontból kivétel, hiszen ide nemcsak a városból és a munkácsi járásból, hanem Kárpátalja egész területéről érkeznek a diákok. Az interjúk-

ból kiderült, hogy az ő ukrán nyelvtudásuk nem annyira jó, ezért számukra nyelvi felzárkóztató képzéseket indítanak. A tanulmányi idejük alatt ahhoz ugyanis keveset érintkeznek a városi közzeggel, hogy a többségi nyelvi környezet segítsen ukrán nyelvi készségeik fejlesztésében.

A két kutatópont között településszerkezeti különbségeket is felfedezhettünk, hiszen míg Beregszász 15 km-es körzetében számos kisebb magyar falu található, amelyekből nagy számmal érkeznek falusi diákok is a városi magyar iskolákba, addig a munkácsi járási magyar falvak a még áthidalható 15 km-es körzeten kívül esnek, és a beutazással járó anyagi kiadások már nem teszik lehetővé a munkácsi városi magyar iskolák választását, különösen az anyagi gondokkal küszködő családok számára. Az iskolaválasztás ezekben a falvakban az általános iskola befejezése után kerül inkább előtérbe. Ilyenkor mind Munkács, mind a nagyobb falvak középiskolái, gimnáziumai és szakiskolái is választási lehetőségként merülnek fel. Egyedül a líceum az, ahol nagyarányú beutazó diákság van, náluk is azért, mert bentlakásos kollégiumi elhelyezést tud biztosítani az intézmény.

A magyar anyanyelvű roma nemzetiségű diákok oktatása mindkét kutatópontra kulcskérdésként jelent meg. Egyrészt a romák számára mindkét városban külön magyar tannyelvű iskolát tartanak fenn. Ezekben az iskolákban a legnagyobb gondot a diákok iskolalátogatása jelenti. Az oktatás során ezekben az iskolákban nincsenek tekintettel a romák sajátos szocializációs mintáira. Az iskolai oktatási-nevelési folyamatban sem szimbolikusan, például az iskolai feliratok formájában, sem pedig a tananyagban, tantervekben, tankönyvekben nem jelenik meg a cigány kultúra; az iskolában használatos tantervek, tankönyvek, szemléltetők az ukránai/kárpátaljai magyar kisebbségi oktatás számára készültek.⁴²

A romák oktatása kapcsán azonban nem ez az egyetlen probléma, hanem az is, hogy a romák számának gyors növekedését ezek a szegregált iskolák amúgy érezhetően alacsony színvonalon sem tudják ellátni. Ugyanakkor a módosabb romák között egyre inkább megjelenik egyfajta elmagyarosodási tendencia, ami a magyar iskola választásával is együtt jár. Interjúink igazolták, hogy ezt a magyar közösség nem feltétlenül fogadja pozitívan, és a magyar gyerekek továbbvándorolnak a „magyarabb” elit vagy akár az ukrán nyelvű iskolákba.

⁴² Ferki (megjelenés alatt)

Felhasznált irodalom

- Balogh Livia–Molnár Eleonóra: Az államnyelv elsajátításának ára a nemzeti identitás feladása? Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XVII–XVIII. 10–19. 2008.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István: Направление языковой политики украины как фактор этнических и языковых конфликтов. In: Виноградов В. – Михальченко В. ред.: Язык и общество в современной России и других странах / Language and Society in present-day Russia and other countries, 245–249. Москва: Институт языкознания РАН – Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям, 2010.
- Braun László–Cserniczkó István–Molnár József: Magyar anyanyelvű cigányok (romák) Kárpátalján. Ungvár. PoliPrint, 2010.
- Cserniczkó István: Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. Nyelvünk és Kultúránk 2001/2: 15–23.
- Cserniczkó István: Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In: Huszti Ilona szerk. Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben, 113–123. Ungvár: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2004.
- Cserniczkó István: Az ukránjai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. Korunk, 2009/február, 33–40. 2009a
- Cserniczkó István: Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. Együtt 2009/3, 70–77. 2009b
- Cserniczkó István: Nyelv és nyelvpolitika a hosszú 20. században. In: Fedinec Csilla –Vehes Mikola (szerk.) Kárpátalja 1919–2009. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Argumentum, Budapest, 553–611. 2010a.
- Cserniczkó István: Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István, Vančonek Kremmer Ildikó szerk.: Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Vedaprevzdelanie – vzdélanieprevedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií, 57–69. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 2010b.
- Cserniczkó István: Az államnyelvvoktatás javítására tett kísérletek Kárpátalján. *Alkalmazott Nyelvtudomány 2012*, (megjelenés alatt)
- Cummins, Jim: BICS and CALP: Empirical and theoretical status of the distinction. In: Street, B & Hornberger, N. H. (eds.), Encyclopedia of Language and Education, 2nd edition, Volume 2: Literacy. New York: Springer Science – Business Media LLC. 71–83. 2008.
- Ferenc Viktória: Kárpátaljai magyar diákok az ukrán emelt szintű érettségi útvesszőiben. In: Kötél Emőke (szerk.) PhD-konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból, 2008. november 10. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 199–214. 2009.
- Ferenc Viktória A kisebbségi magyar felsőoktatás és nyelvi kihívásai a Kárpát-medencében: problémák és feladatok. REGIO, 2010/3, 59–89. 2010.
- Ferenc Viktória –Séra Magdolna (megjelenés alatt): Fiatalok a Kárpát-medencében – Mozaik 2011. Kárpátalja régió.

- Ferki Julianna (megjelenés alatt): A beregszászi cigány nemzetiségű magyar anyanyelvű gyerekek iskolázottsági helyzete. In: Határhelyzetek VI. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest.
- Gazdag Vilmos: Az anyanyelv használati körének módosulásai az ukrán tannyelvű iskolába járó magyar anyanyelvű gyermekek körében. In: Kötél Emőke–Mészárosné Lampl Zsuzsanna (szerk.): Határhelyzetek IV. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest, 2010.
- Molnár Anita: Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk., Nyelv, identitás és nevelés a XXI. században. Ungvár, Poli Print. 117–122. 2009.
- Molnár Eleonóra: Törésvonalak a pedagógustársadalomban. A kárpátaljai magyar pedagógusok egy kérdőív vizsgálat tükrében. REGIO, 17. évfolyam, 2006/1, 175–198.
- Molnár D. István–Molnár József: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 27–31. 2005.
- Molnár József–Molnár D. István: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Cserniczkó István szerk. Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról, 15–32. Budapest–Beregszász, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, 2010.
- Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint, Ungvár, 2007.
- Papp Z. Attila: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben. In: Fedinec Csilla és Mikola Vehes főszerk.: Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra, 480–498. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- Papp Z. Attila–Veres Valér szerk.: Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007.
- Séra Magdolna: Az iskolai tannyelvválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és megmaradása szempontjából. In: Kötél Emőke–Szarka László (szerk.): Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest, 241–267. 2009.
- Séra Magdolna: Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In: Kötél Emőke–Fábri Zoltán (szerk.): Határhelyzetek III. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest, 161–185. 2010a.
- Séra Magdolna: Cél vagy/és eszköz? (az oktatáspolitikai lehetséges hatásairól). In: Kozmács István–Vančonek Kremmer Ildikó (szerk.): Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai. Nyitra, 125–134. 2010b.
- Séra Magdolna: Többségi és kisebbségi oktatáspolitikai és tannyelvválasztás a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában. In: Kötél Emőke– Mészárosné Lampl Zsuzsanna (szerk.): Határhelyzetek IV. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. (2012, megjelenés alatt)